

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH FOLKLIVSARKIVET I LUND

INNEHÅLL

UPPSATSER:

Med. dr <i>Karl Mattisson</i> , Malmö: Täckevrakån	33
Zusammenfassung	51
Fil. lic. <i>Brita Egardt</i> , Lund: Spickeskinkan, göken och apostlagärningarna	53
Zusammenfassung	57

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR:

Gustav Ränk: Lapp Deities of the Madder — akka group. Anmäld av docent <i>Anna Birgitta Rooth</i> , Lund	58
Hammars glasbruk 1854—1954. Utarbetad av Bertil Waldén. Anmäld av landsantikvarie <i>Jan Erik Anderbjörk</i> , Växjö	59
Ett genmäle av folkskollärare <i>Arvid Ervvik</i> , Storfors	60

KORTA BOKNOTISER:

Boken om Maglarp. En sockenkrönika. Red. av Harald Lindahl	61
Iwan Schyman: Värmlandsnäs från forntid till nutid I. Södra delen	61

Heinrich Neuhaus: Panorama över Stockholm på 1870-talet. Utgiven av Magnus Lundquist och Gösta Selling	61
Otto Bengtsson: Kristianopel. En vandring ge- nom seklerna	61
Anders Andersson: Skuttunge socken	62
Reinhold Strömberg: Greek proverbs	62
Anne-Margrethe Murray: Anna-Nora Manner- felt och Ersta	62
Domböcker för Savolaks 1559 och 1561—1565, utgiven av Riksarkivet, red. av Kauko Pi- rinen	62
Jones Erik Andersson: Det var en gång. Håg- komster från ett sjuttioårigt liv	63
Olga Sroňková: Gothic woman's fashion	63
Herbert Christenson: Fräkne — bygd och folk i gången tid	64
Manne Borgwall: Kalmar i minnets skimmer	64
Harald Langberg: Danmarks byggningskultur. En historisk översigt. 1—2	64
Georg J. V. Ericsson: Tänkebäckernas Vad- stenabor	64
Ludvig Bengtsson: En Dalabonde och hans krönikebok	64

RIG · ÅRGÅNG 40 · HÄFTE 2 1957

Föreningen för svensk kulturhistoria

Ordförande: statsrådet *Herman Zetterberg*
Sekreterare: intendenten, fil. lic. *Mats Rehnberg*

REDAKTION:

Styresmannen för Nordiska museet, fil. dr *Gösta Berg*
Intendenten, fil. lic. *Mats Rehnberg*
Professorn, fil. dr *Sigfrid Svensson*

Ansvarig utgivare: Styresmannen för Nordiska museet, fil. dr *Gösta Berg*
Redaktionens adress: Nordiska museet, Stockholm Ö. Telefon 63 05 00

Föreningens och tidskriftens expedition:

Nordiska museet, Stockholm Ö. Telefon 63 05 00
Års- och prenumerationsavgift 10 kr
Postgiro 193958

Tidskriften utkommer med 4 häften årligen

RIG är ett annat namn på guden Heimdall, som enligt den fornisländska "Sången om Rig" gav upphov till de olika samhällsklasserna. Denna dikt innehåller den äldsta kulturhistoriska skildring vi äga från Norden. Föreningen för svensk kulturhistoria valde detta namn som symbol för sin verksamhet, när den stiftades år 1918

Täckevrakan

Av Karl Mattisson

Vid uppförandet av ett bindetak, dvs. ett tak av halm, vassrör eller liknande material, som bindes fast vid underlaget, är det enligt gammal erfarenhet av vikt att få en jämn fördelning över takytan av det täckande materialet. Detta står då bättre mot atmosfäriska inflytanden som storm och regn, det varar längre. För detta ändamål har man sedan århundraden använt sig av ett redskap i form av en brädplatta med ena sidan skrovlig eller försedd med ojämnheter för att kunna fånga stråändarna och på andra sidan försedd med ett mer eller mindre långt skaft eller handtag för redskapets handhavande. Detta redskap har ett stort antal olika lokala benämningar, vilka kunna vara varandra så pass olika, att de icke förstås utanför den lokal där de höra hemma. Det gäller t. ex. benämningen takvraka eller täckevraka, som användes i Skåne och Halland men mötes med en huvudskakning på Öland, där man använder benämningen täckskovel eller liknande. I Blekinge och angränsande delar av Småland, i Västergötland och på Dal säger man raka eller tavraka och i vissa delar av Västsverige har man benämningen täckefjöl. Vid en samlad framställning

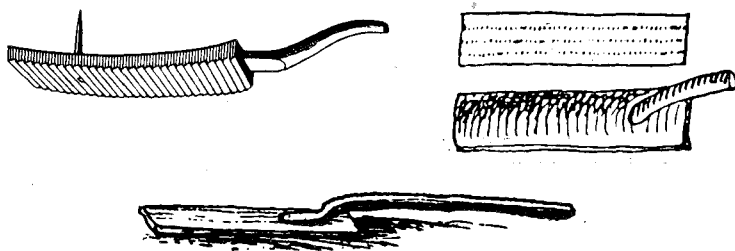
synes emellertid den enkla benämningen täckevraka eller helt enkelt vraka ha bestämda fördelar. Bland annat förekommer den i de äldsta av de i det följande nämnda svenska litteraturbeläggen och den är kort, betecknande och lätthanterlig. Och därför användes den i det följande.¹

De tidigaste svenska uppgifterna

Första omnämmandet i svensk litteratur av täckevrakan göres av J. Leche år 1746. Den avbildas också: en måttligt bred, tämligen lång, något svängd bräda med tvärställda räfflor på undersidan, ett kort skaft i ena ändan samt på ovansidan nära andra ändan en försvarlig järnpik för redskapets upphängning på taket, fig. 1 a.² Därefter är täckevrakan omtalad

¹ Föreliggande uppsats grundar sig dels på resultaten av en större undersökning rörande det bundna halmtaket i södra Sverige, som förf. under åren 1946—1956 utfört i samarbete med Folklivsarkivet i Lund (frågelistor LUF 57 och LUF 62 m. fl.), dels på en av förf. under 6 veckor åren 1955—1956 personligen företagen fältundersökning med anslag från Humanistiska fonden.

² J. Leche, Beskrivning öfver de skånska halm-taken. Kongl. Svenska Wetenskaps Academiens Handlingar, Vol. VII, s. 245—253. Stockholm 1746.

1. Svenska täckevrakor från 1700-talet.

a. Från Skåne (Leche).

b. Från Värmland (Tilas).

c. Från Skåne (Linné).

och avbildad 1749 i Linnés Skånska resa: "halmen — — — slås jämt med et bräde som har handtag och är inunder räfladt", fig. 1 c.³ I sina samlingar "Sockenskrifvare" tillkomna på 1750-talet omtalar Jacob Tilas från Värmland "täckrakor med handtag uppå och räflade inunder til att klappa halmen jämnt eller rättare att snedda den med klappande emot stubben", fig. 1 b.⁴ Carl Wijnblad skildrar 1765 vrakan som "ett litet räfladt bräde med krokot påspikat skaft".⁵ Osbeck säger 1796: "Täckesvraka kallas det träd, hvar med han slår ihop halmen, men har något annat utseende än det Skånska. Det här brukas är en aln långt eller något längre, et kvarter bredt, et tum tjockt af Bok, som i Skåne; men i stället för skaft brukas här handtag vid ena ändan på sidan, och på sidan midt emot äro furor längs efter så djupa, at en behållen finger kan läggas där uti, och en pinne på samma sida som handtaget, men vid andra ändan at hänga rakan uti, när hon ej nyttjas."⁶ I ett Strängnästryck av år 1800 beskrives ett för halmtäckning avsett klappträ som

1 aln långt, 1 kvarter bredt med $\frac{1}{3}$ tum djupa och lika breda räfflor på undersidan samt ett alnslångt skaft i ena ändan.⁷

Vrakans form och utbredning

Vrakans utformning betingas i första hand av sättet för dess användande. Den kan föras med en hand eller med två och dess storlek och form variera i förhållande därtill. Ett enhandsredskap fordrar ett kort skaft eller handtag och får naturligtvis ej vara för stort eller tungt. Föres redskapet med båda händer kräves ett längre skaft och vrakan kan givetvis få ha större dimensioner. Av största betydelse är vidare räfflornas riktning. De måste alltid stå vinkelrätt mot redskapets verkningsriktning. Och de böra helst vända en sida åt stråna som står vinkelrätt mot eller bildar spetsig vinkel med bladets yta, fig. 10:1. Annorlunda är förhållandet med den borrhade, med hål försedda vrakan. Den kan användas även nedom den nivå på taket där taktäckaren har sin plats. Räfflorna äro vanligen centimeterdjupa. Hålen ha en diameter av $\frac{1}{2}$ —1 cm och äro i allmänhet anordnade i rader, djupet är i regel $\frac{1}{2}$ cm. Vrakans blad skall vara av ett starkt träslag, björk, bok, ask, skaftet av ett lätt träslag, ex.

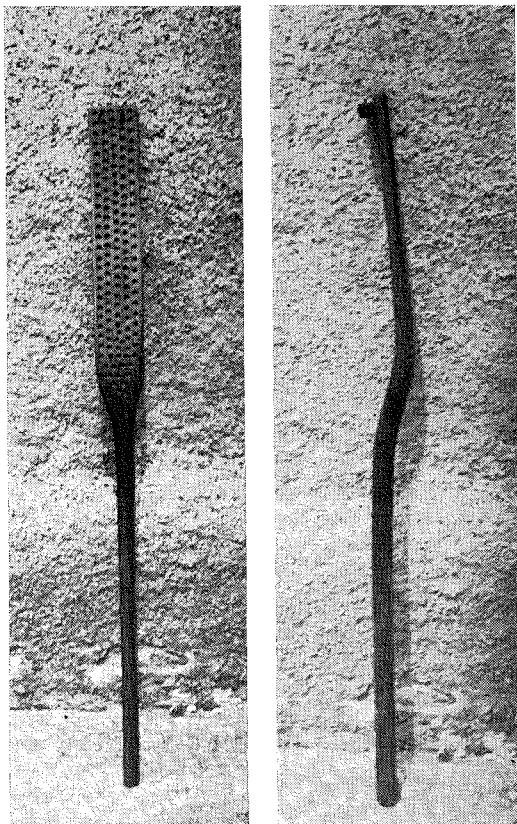
³ C. v. Linné, Skånska resa, s. 302. Stockholm 1751.

⁴ C. M. Stenbock, Att binda halmtak. Fataburen 1912, s. 48 f.

⁵ Carl Wijnblad, Beskrifning, huru allmogens bygnader..., s. 51. Stockholm 1766.

⁶ Pehr Osbeck, Utkast till beskrifning öfver Lahloms prosteri 1796. Utgiven av Bert Möller. Lund 1922.

⁷ Beskrifning huru bindtak eller så kallade tyska halmtak läggas och bindas. Strängnäs 1800.

2. Hålvraka (skovel) från Mörbylilla, Ventlinge sn, Gräsgårds hd, Öland. Tillverkad av nuvarande ägarens fader. Av päronträ. $60 \times 9\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$ cm.

Foto förf.

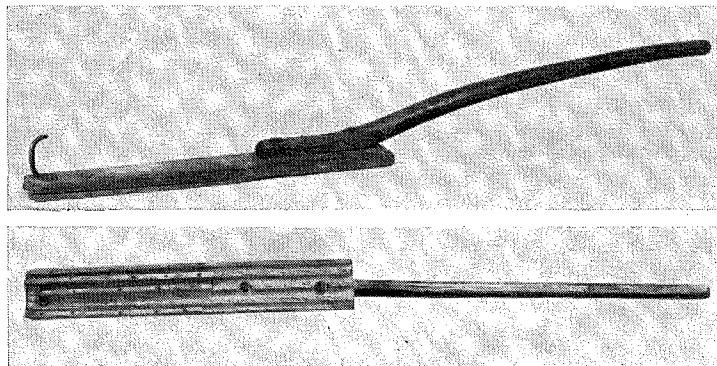
pil eller lind. Vrakan tillverkas vanligen av innehavaren själv och går gärna i arv.

På Öland förekommer den långa smala formen av vrakan, i regel räfflad. Den består ofta av ett enda stycke med en liten avsats mellan skaft och blad. Dimensionen växlar: längden 60—70 cm, bredden 10—12 cm och skaftets längd 80—100 cm. Vrakans blad är vanligen av bok, skaftet av lind eller pil. En vraka i ett stycke var helt av päronträ, fig. 2 — ett praktexemplar och arvegods. På denna vraka fanns en klack på framändan för redskapets upphängning på läkten. I

andra fall gjorde en spik samma tjänst. En meddelare från Öland skildrar en vraka, som till större delen var räfflad men ytterst på bladets ända var försedd med en grupp hål (ett meddelande om samma fenomen föreligger även från Kinds härad). I Ölands norra mot förekomma enstaka avvikande former. Så i Löt en skovelliknande form, längsräfflad, fig. 10:3, och i Alböke en vraka med större bredd än vanligt samt tvärräfflad, fig. 10:2. Även vrakor finnas hos vilka bladet är något böjt, i övrigt lika de raka, avsedda för användning i krokor, fig. 3.

3. Räfflade vrakor (skovlar) från Algutsrums sn, Algutsrums hd, Öland. Den ena, en s. k. krokvraka, är $46 \times 8 \times 2\frac{1}{2}$ cm. Skaften räcka resp. 80 och 76 cm utanför bladet. Oxel till blad, hassel till skaft i båda. Foto förf.

4. Räcklad vraka från Löderups
sn, Ingelstads hd, Skåne.
131 × 10 cm.
Nord. museet 173287.

Är bilden av vrakan på Öland enhetlig så är den på svenska fastlandet desto mera skiftande. Man kan i stort sett särskilja tvenne grupper av detta redskap, en östlig som företer viss likhet med den öländska, omfattande större delen av Småland samt Blekinge och Skåne, och en västlig grupp omfattande Halland, Västergötland, västligaste delen av Jönköpings län samt Dal, där vrakorna äro av mera växlande typ, huvudsakligen enhandsredskap.

Från Kalmar läns fastland är materialet relativt glest. I huvudsak överensstämmer det med det öländska, mest rör det sig om räfflade vrakor, men i Söderåkra och Arby socknar, S. Möre härad, förekommer eller har förekommit ett bestånd av hålade vrakor.

I Kronobergs län fortsätter i stort sett samma typ av vrakan. Skaftet på denna är dock kanske en aning kortare än i Kalmar län och sitter vanligen fäst längre in mot bladets mitt eller t. o. m. över mitten in på detta. I länets västra delar blir vrakans blad något kortare och bredare än i östra delarna.

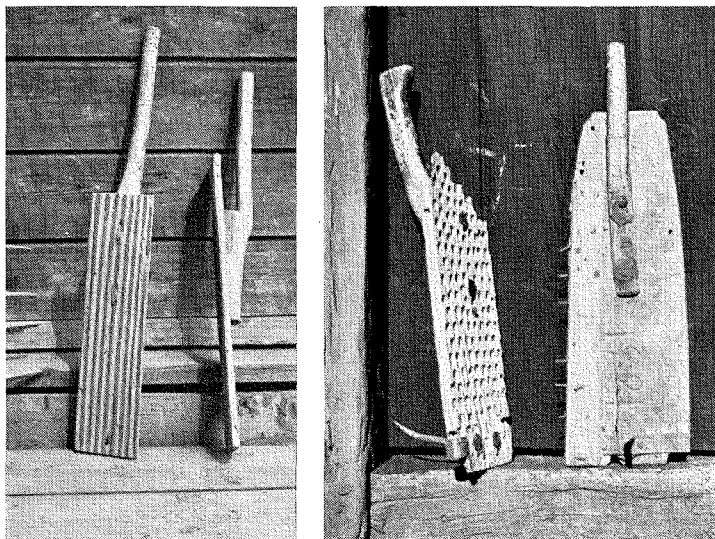
Jönköpings län saknar i de östra delarna i stor utsträckning halmtak. Västbo härad uppvisar i sin västligaste del hålade vrakor av olika typer med handtag på ovansidan eller ett kort, ofta snedställt

skaft i ena ändan och mycket ofta med järnspikar i nedre kanten. De äro av kortare och bredare typ än övriga vrakor. I övriga delar av länet äro vrakorna av vanlig typ men något mindre.

Vrakorna i Blekinge överensstämma i stor utsträckning med dem i Kalmar län. De äro emellertid överlag bredare och kortare — hopträngda — och skilja sig härigenom från de senare. Hela längden utgör vanligen 110—130 cm. Bredden kan uppgå till 6—8 tum.

I Skånes östra härad återfinna vi mestadels samma typer som i Blekinge och Kronobergs län. Järrestads och Ingelstads härad ha vrakor med ex. måtten för längd, bredd och skaft 60—80 × 10—18 + 70 samt 4—5 räfflor och ibland en spik i främre ändan, fig. 4. Skaftet är samvuxet eller fäst närmare mitten av bladet. Någon gång förekomma räfsenningar. Albo härad har i allmänhet något större längd på vrakan, ex. 109 × 7 och 124 × 8 cm samt 90 × 12 + 90 cm. I Gärds härad äro måtten allmänt mindre: 50—60 × 10 cm, ofta samvuxna, ibland svängda. Vrakorna i Villands härad ha måtten 50—70 × 12—18 + 50—80 cm, ofta samvuxna, ibland svängda och ha ibland liksom i Gärds härad bara 2 räfflor. I de båda Göingehäraderna visa vrakorna i huvudsak

5 a. Räfflade vrakor från Lahlolms sn, Höks hd, Halland. 98×8×1½ cm resp. 41×10×1,3 cm. Obs.! de relativt långa skaften. b. Hålade vrakor från Harplinge sn, Halmstads hd, Halland. Foto förf.

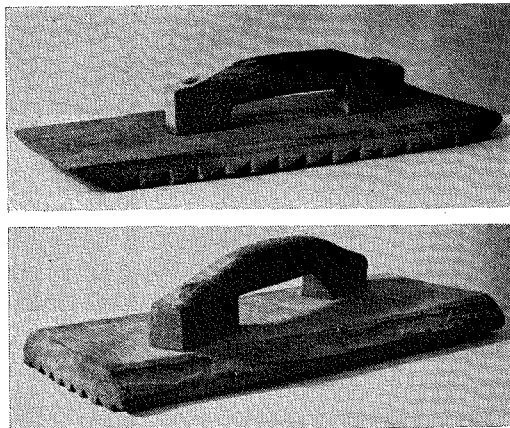
samma bild som i de föregående, mätten äro 60—70×10—15+60 cm. De båda Åsbohäraderna förete den egendomligheten, att vrakorna få kortare skaft ju närmare man kommer gränsen till västra Småland och Halland. Samma blir förhållandet med Bjäre härad, dock ännu mera uttalat.

I fråga om takvrakan i västra Sverige hade redan Osbeck såsom förut nämnts observerat den skillnad, som förefanns mellan Skåne och Halland, nämligen längden på skaftet. Vi kunna fastställa att denna skillnad alltjämt består. Inom Höks härad finner man ännu enstaka vrakor med långt skaft, fig. 5, men norr därom har vrakan undantagslöst ett handtag på ovansidan som kan vara öppet (= kort skaft) eller slutet eller bådadera. Storleken varierar något i längd, 35—40 cm till 60—80 cm, bredd 10—20, i enstaka fall 25 cm. I södra Halland är vrakan räfflad. Från Halmstads härad vidtager den hålade vrakan och fortsätter hela landskapet igenom. Sydgränsen har

tidigare gått över Knäred i Höks härad, räfflade vrakor finnas dock sporadiskt även längre norrut i landskapet. Halmtak saknas nästan fullständigt i de nordligaste delarna av Halland samt angränsande landsdelar. Orsaken uppges vara ett tegelbruk i Lindome, som tillverkade tegelpannor i stor utsträckning och gjorde mycken reklam för tak av detta material.⁸ Anmärkas kan i övrigt att inom Fjärehärad räfflad vraka synes förekomma något vanligare än längre söderut.

Fortsätta vi norrut i Älvsborgs län så finna vi vrakor med ofta något större bredd men av mindre storlek, ex. 30×20 cm. De ha handtag mitt på ovansidan, ibland snedställt. Endast i undantagsfall

⁸ Enligt uppgift av intendenten fil. dr Albert Sandklef, Varberg, som ytterligare meddelat: Tegelbruket kallades Lindome tegelbruk. Det fanns inte 1729 men konstateras i full drift 1731. Anläggningstiden kan inte exakt fixeras, men de anförda årtalen ge ju en rätt god datering. Bruket var anlagt av några bönder i Lindome. Det lades ner omkring 1870. År 1863 var det taxerat för 8 000 rdr, 1874 hade all tillverkning upphört.

6 a. "Rörstöt" från Viggeby, Biskopskulla sn, Lagunda hd, Uppland. $40 \times 14\frac{1}{2} \times 8$ cm. Nord. museet 138597. b. Täckebräda från Näs, Eds sn, Vedbo hd, Dalmland. $36\frac{1}{2} \times 16\frac{1}{2} \times 8\frac{1}{2}$ cm. Nord. museet 178420.

uppträder tvärräffling. I Ale och Väne häraderna närmar sig vrakans form den kvadratiske och bildar en tydlig övergång till den dalsländska. I Dalmland förekomma i södra delen av landskapet vrakor av storleken 75×15 med långt skaft. Längre norrut ser man ex. dimensionen 40×30 , med handtag och någon gång tvärräfflor, fig. 6 b.

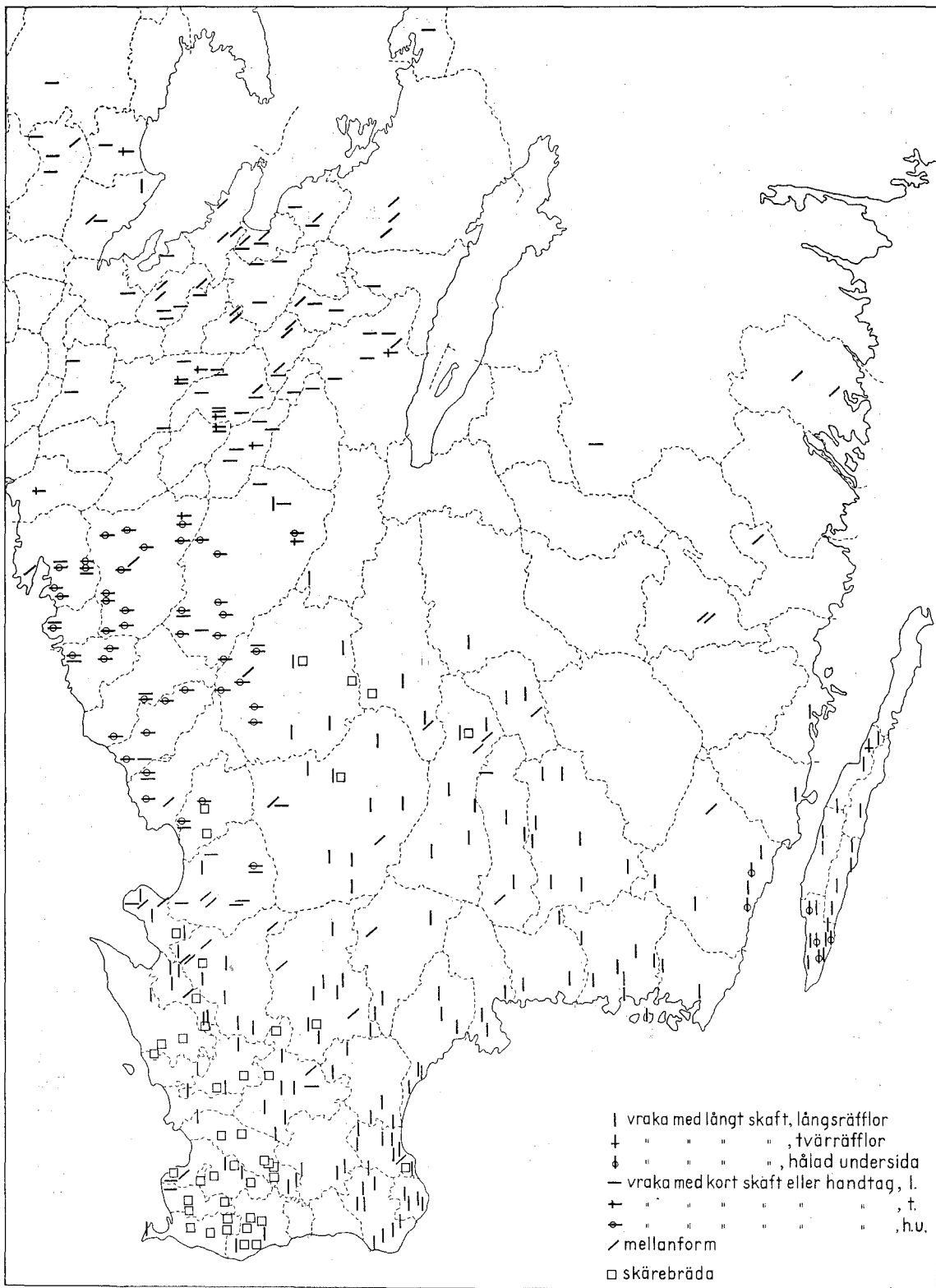
Inom Skaraborgs län äro vrakorna i allmänhet något kortare och bredare. I södra delen av länet är längden mest 50 cm, i norra 30—40 cm. I enstaka fall äro de tvärräfflade.

Vad beträffar vrakan längre norrut i Sverige så föreligga endast sparsamma meddelanden, då undersökningen endast omfattar de sydsvenska landskapen. Vi erinra emellertid om Tilas tidigare omnämnda kortskaftade och långsrafflade vraka från Visnums härad i Värmland, fig. 1 b. Ytterligare ett par meddelanden föreligga från detta landskap. De röra sig båda om en s. k. stötbräda, tvärräfflad,

som använts för både rör- och halmtak. Dimensionerna för den ena är 26×8 tum, den kallas även raka. Från Östergötland förekommer ett meddelande från Sund, Ydre härad, som rör sig om ett fyrkantigt bräde, "valk", räfflat och med handtag. Ett meddelande från Stockholms län nämner en täckraka, en smal pjäs med ett långt skaft. Från Trögds härad i Uppsala län omtalas en täckraka och från Lagunda härad dels en "rörstöt", fig. 6 a, och dels en "karda", båda tvärräfflade, samt en "valk", en liknande fyrkantig bräda med tvärräfflor.

I östra Sverige finns hålrakan endast i form av tvåhandsredskap, alltså lång, smal och med ett långt skaft. Detta kan — och det synes ofta vara fallet — vara samvuxet med skovelns platta del, fig. 2, eller ock vara påspikat denna i omedelbar närhet av ena ändan. Denna form av vraka förekommer allmänt på södra Öland, omväxlande med räfflad vraka, vilken emellertid synes dominera norr om Kastlösa i väster och Segerstad i öster. Vad angår den hålförsedda vrakans ålder i jämförelse med den räfflade variera uppgifterna. Man synes dock i allmänhet anse den hålförsedda formen äldst.

På Kalmar läns fastland förekommer denna form av vraka i Söderåkra och tidigare även i Arby socken av Södra Möre härad, sedan ha vi förgäves forskat efter den från Torhamn i sydöstra Blekinge upp till Kalmartrakten i norr. Det är typen med påspikat skaft som förekommer inom området. På en gård anträffades trenne hålrakor, en rak och två lätt svängda. Angående dessa exemplars ålder hade man sig intet med säkerhet bekant, men de hade funnits där åtminstone ett par generationer tillbaka och något samband med vrakan på Öland kunde ej spåras.

7. Täckevrakan i södra Sverige. Huvudtyper.

Enligt en annan uppgift begagnades i socknen ömsom räfflad vraka och ömsom vraka med hål.

I västra Sverige möter oss ett vidvidsträckt sammanhängande område med huvudsakligen hålförsedda vrakor. På sina ställen förekommer dock även räfflad vraka, särskilt i ytterområdena. Vi ha försökt inringa detta område för den hållade vrakan och lyckats fastställa dess gränser. Det börjar i söder vid en linje som utgår från Snöstorp i Tönnersjö härad, går över Knäred vidare till Färgaryd i Västbo härad. Därifrån fortsätter den över Långaryd, Villstad, Sandvik och Burseryd till Nittorp i Kinds härad, vidare över Sexdrega och Roasjö till Skepphult i Marks härad och därifrån över Kinnarumma, Hyssna, Sätilla och Tostared till Förlanda i Fjärre härad samt vidare till Fjärås och Ölmevalla i samma härad. Detta område omfattar således största delen av Halland, gränstrakterna av södra Jönköpings län (Västbo härad) samt södra delen av Kinds och större delen av Marks härad i Älvsborgs län. I Kronobergs län synas däremot inga spår av den hållade vrakan förekomma.

I södra delen av nu nämnda område har vrakan en mera långsträckt och smal form med ett kortare skaft eller handtag. Den är ett utpräglat enhandsredskap. Den är vidare ofta försedd med järntaggar i nedre kanten för att kunna tjäna som räfsa. Bredden tilltager åtminstone relativt efter hand som man kommer norrut, fig. 5. Storleken växlar betydligt. Vrakor finnas med måtten 60×25 , men man ser också dylika med en storlek av bara 30×15 . Däremellan finnas alla övergångar. Även hålens storlek växlar. Från Långaryd ha vi antecknat, att de äro blott av blyertspennekaliber.

Skärebrüdan. Ersättningsredskap för täckevrakan

Malmöhus län synes ha varit platsen för de största förändringarna inom vrakbeståndet. Över huvud taget är det bara få ställen, där man fortfarande har en vraka av den gamla typen kvar. Och detta kan ingalunda bero enbart på att halm-taken minskat. Ty visserligen ha dessa avtagit starkt i antal under det sista halvseklet, dock säkerligen ej så mycket som minskningen i vrakbeståndet skulle angiva. Särskilt inom sydvästra delen av Skåne visar detta sig nämligen påfallande glest. Och dock vill man väl gärna hålla detta område för det som med hänsyn till sin bördighet vore bäst skickat att frambringa materialet till halmtak, dvs. råghalmen. Nu är emellertid råghalm och långhalm ingalunda samma sak. Emellan dem ligger ett avsevärt arbetsmoment, slagtröskningen. Denna har emellertid från mitten av förra århundradet allt mera undanträngts av maskintröskningen, som ju innebär en avsevärd besparing av såväl arbete som tid. Och slagtröskningen är numera en nästan bortglömd konst.

I tröskverket bli halmstråna i stor utsträckning krossade och brutna och medge ej uppdrivning av taket, en procedur som kräver en viss styvhet hos stråna. När man på grund härav ej kan få en jämn takyta på det gamla sättet — medelst drivning — så måste taket jämnas till på annat sätt. Och det sker genom takets nerskärning. Från detta århundrades början, möjligen redan något tidigare, har man alltmera övergått till att "sko" taken, dvs. man låter det gamla taket ligga kvar och syr den nya halmen fast utanpå detta med galvaniserad järntråd medelst fortlöpande söm utan användande av täcke-

käppar. Vid denna täckningsmetod lämpar sig icke drivning av taket. Och därför skäres det ner.

När nu denna procedur — nerskärningen — försiggår i full utsträckning och ej såsom tidigare endast utgör en del av takets putsning, som även kunnat utföras med sax, så har man anpassat sig efter förhållandena och skaffat sig ett bättre redskap för takets sammantryckning vid nerskärningen än den för detta ändamål mindre lämpliga vrakan. Man har härvid kunnat avstå dels från räfflorna, resp. hålen på dennas undersida och dels från det långa skaftet, som ersatts med ett bekvämt handtag mitt på redskapets ovansida eller närmare dess ena ända, fig. 10:4, och därigenom kommit fram till ett praktiskt och bekvämt redskap benämnt skärebräda, i vissa fall täckebräda eller liknande. Man har också kunnat pruta av en del på bladets storlek, som hos skärebrädan håller sig omkring 30—50 cm i längd och 10—20 cm i bredd.

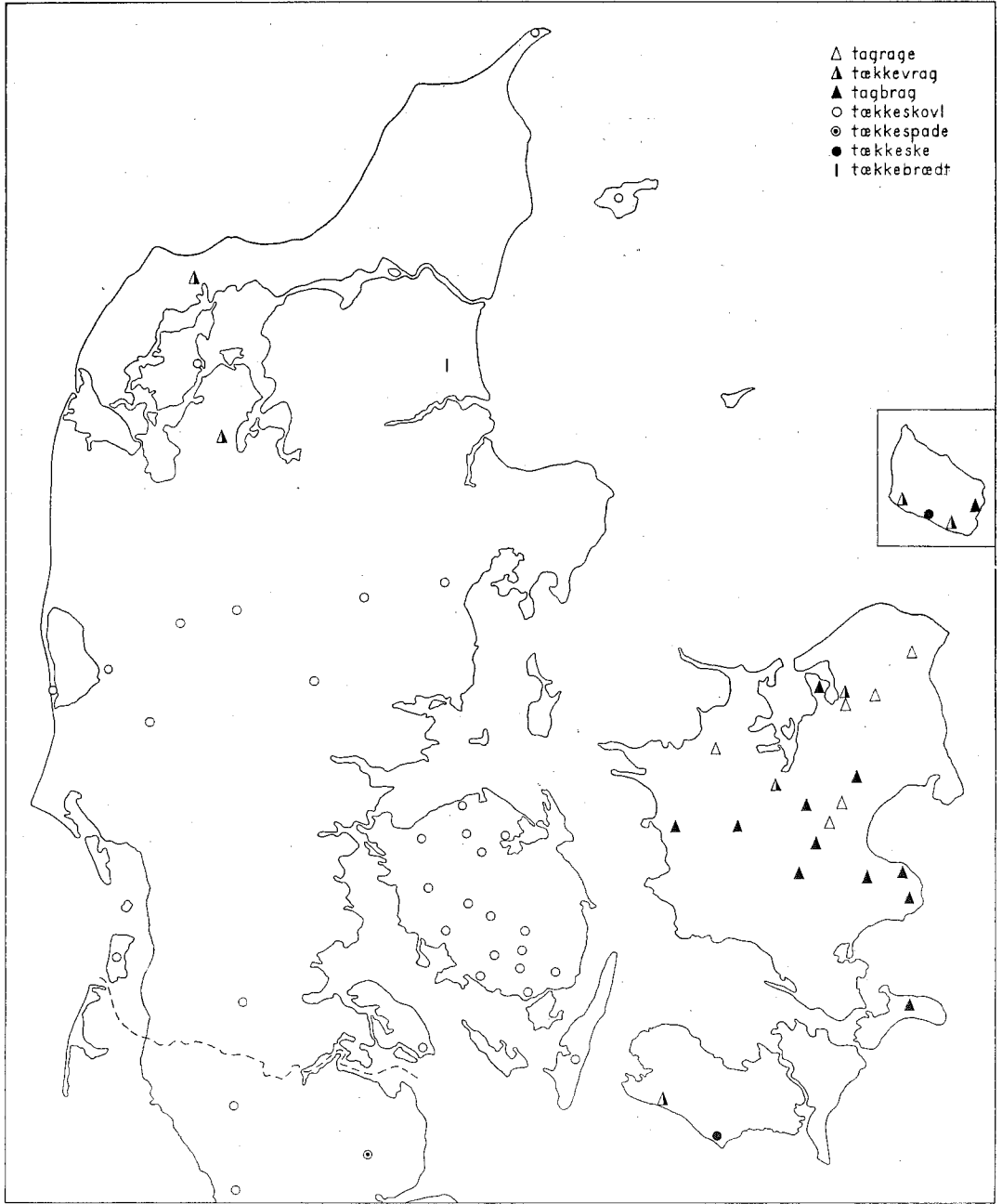
I Skytts och Vemmenhögs härader har man fullständigt upphört med drivning av taket och alla vrakor som förekomma där användas endast som skärebräder. Samma är med endast enstaka undantag förhållandet i de norr därom liggande häraderna. Gamla vrakor i ursprunglig användning finnas kvar endast på vissa ställen, särskilt i länets centrala härader, Onsjö och Färs. I Kattarps socken i Luggude härad har också påträffats en sådan, men det torde kunna bero på innehavarens ålder — han har bibehållit sin ungdoms vraka. Dock har denna ett extra handtag anbringat vid det långa skaftets bas — möjligen en eftergift för den nya tidens krav på bättre möjlighet att pressa samman halmen med vrakan vid nerskärningen. Samma är givetvis förhållandet

med övriga vrakor med långt skaft och extra handtag som förekomma här och var. Denna typ av vraka har ibland också ett särskilt namn, klappeträ, som erinrar om vrakans tidigare användning.

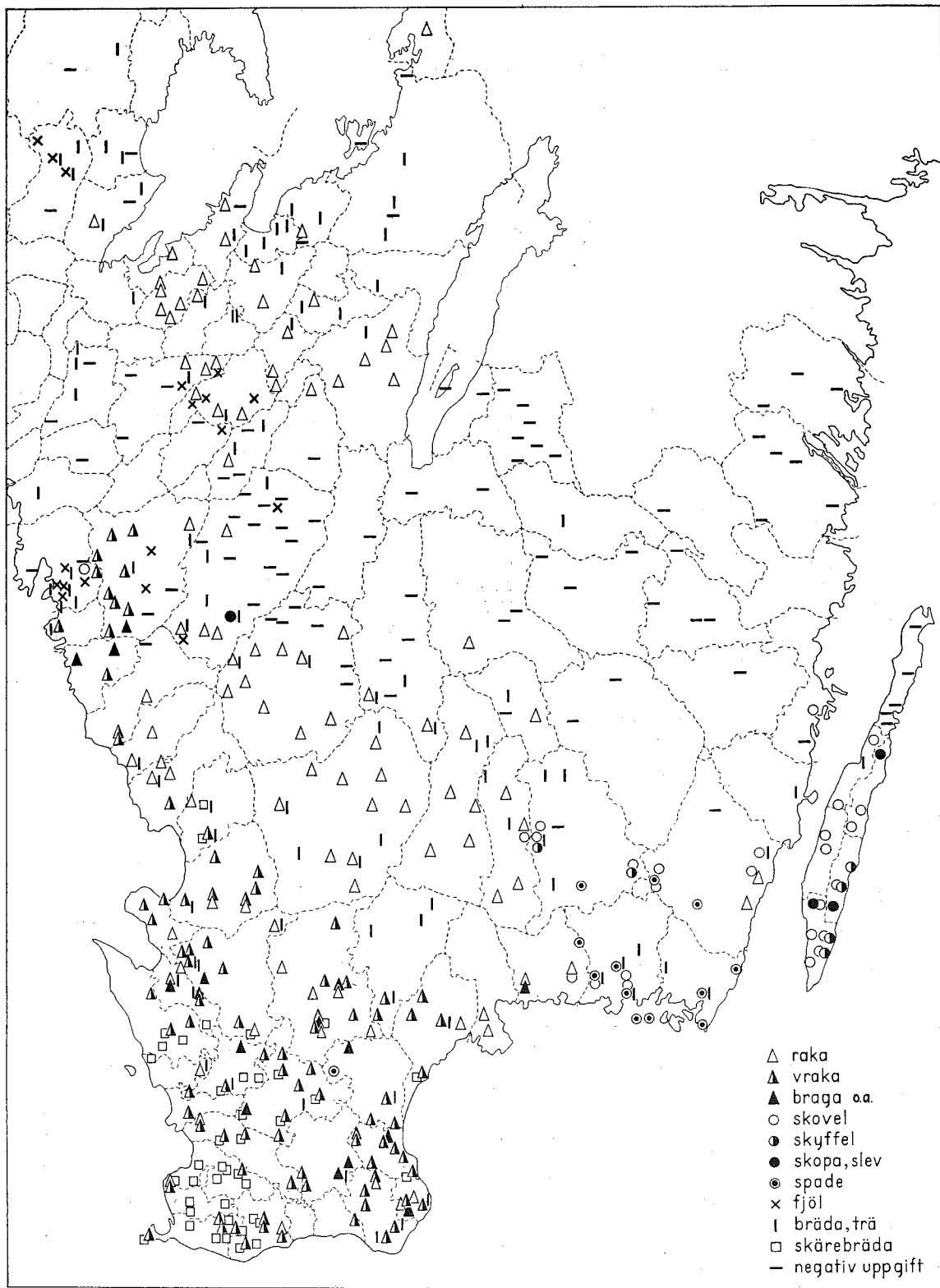
Det har varit mycket vanligt att man låtit lokala attribut som tillhört vrakan övergå till dess efterträdare skärebrädan. Så t. ex. räfsenningar på ena kanten, vilka i vissa fall flyttats in på vrakans undersida, fig. 10:5, och strykanordning — sandstensbeläggning — på ovansidan, ev. även alnmått. Ibland ha dessa åtgärder även inverkat på namnbildningen, benämningen strykbräda förekommer sålunda flerstädes. En skärebräda med strykbeläggning på ovansidan har t. ex. hedrats med benämningen "strigel" (Grönby i Vemmenhögs hd). På ett annat ställe kallas skärebrädan helt enkelt "linjal" — men den är också 1½ m lång (Håslöv i Skytts hd).

Det finns platser där man har kvar den gamla vrakan med dess benämning men använder den endast vid nerskärningen. På andra ställen har man lagt sig till med en skärebräda jämte den tidigare täckevrakan och på åter andra ställen har såväl det gamla redskapet som dess benämning och ursprungliga användning fallit i glömska och endast skärebrädan finns kvar. Man klarar sig ibland enbart med en brädlapp eller eventuellt skär man ner taket efter en strykspån (Ö. Hoby i Ingelstads hd) eller helt enkelt genom att trycka ner halmen med ena armbågen (Djurröd i Gälds hd, Hjärnarp i Bjäre hd).

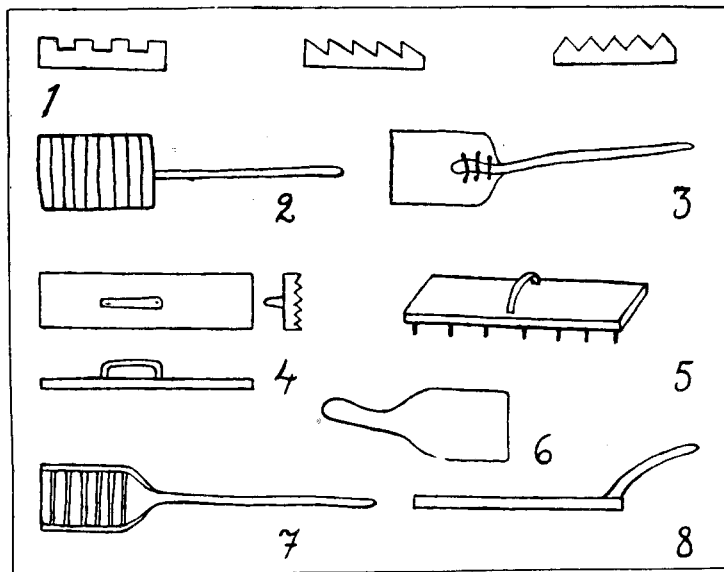
Skärebrädan förekommer även utanför Skåne, se kartan fig. 7. Den är ju i sina olika former ett slags ersättningsredskap för täckevrakan. Andra mer eller mindre tillfälliga sådana finnas också. En med-

8. Tækkevrakans hovedbenævninger i Danmark.

9. Täckevrakans huvudbenämningar i södra Sverige.

10. Täckevrakor (efter meddelarnas teckningar eller beskrivningar).

1. Schematiska profiler av olika slags räckflor. 2. Täckevraka (skovel) från Alböke sn, Slättbo hd, Öland. Bladet kort och brett, tvärräfflat. 3. Täckevraka (klappskovel, -skopa) från Löts sn, Runstens hd, Öland. Bladet kort och brett,

långsräfflor. 4. Skärebräda från Svenstorps sn, Vemmenhögs hd, Skåne. Undersidan räfflad. Strykbeläggning på översidan. 5. Skärebräda från Stehag, Bosarps sn, Onsjö hd, Skåne. "Brädan 24 tum lång med små spikar och läderhandtag." 6. Klappeträ för "hoffsen" (taksägget) V. Strö sn, Ö. Göinge hd, Skåne. 7. "Täckeskola" från Nuckö, Estland. Tvärräfflor. 8. Klappeträ för taksägget. Jonstorps sn, Luggude hd, Skåne. Längd 90 cm.

delare från Köpingsvik på Öland tillverkar själv en vraka av en brädbit, som antingen är naturligt skrovlig eller upp-rasas. Hit kan också räknas de brädlappar som man mångenstädes använder sig av för att klappa till taksägget, fig. 10: 6, 8.

Sedan några tiotal år, kanske ännu tidigare, lägger man, ävenledes på norra Öland, tak av en därstädes växande, enligt uppgift kortvuxen vassart kallad "bla-rö". Dessa tak äro icke jämna i ytan utan vassen ligger i avsats, fig. 11. Vid takläggningen använder man sig där av en lagom lång vanlig bräda, som ställes på kant vinkelrätt mot takfallet och bindes fast vid underliggande läkt, varefter vassen stockas mot denna bräda, så att lagets nedre ända blir jämn. Därefter bindes laget, och brädan flyttas ett läktavstånd

högre upp och användes för nästa avsats. Ett liknande förfaringssätt synes förekomma i Värmlands län. Brädan kallas där riktbräda.

Täckevrakans benämningar

Kring täckevrakan har uppstått en särdeles rikhaltig namnflora. Man har under tidernas lopp på samma lokal kunnat ha ett flertal olika benämningar på täckevrakan, kartan fig. 9. Vad först beträffar namnen skovel och vraka eller raka så synas de enligt Hellqvist⁹ ha olika grundbetydelse. Skovel är ett redskap som man skjuter från sig med, raka har betydelsen föra samman i riktning mot subjektet, kommer alltså nära begreppet räfsa samman, ordna på visst sätt. Vissa

⁹ E. Hellqvist, Svensk etymologisk ordbok. Lund 1925.

Tabell över frekvensen av de vanligaste benämningarna på -bräda och trä

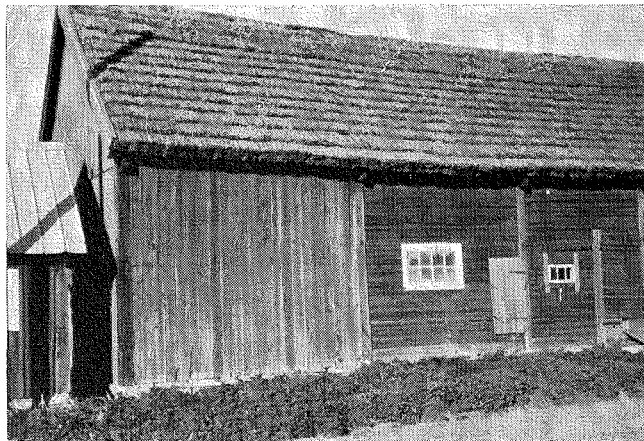
	Blekinge län	Kalmar län	Krono- bergs län	Jön- köpings län	Hallands län	Älvs- borgs län	Dals- land	Skara- borgs län	Malmö- hus län	Kristian- stads- län	Summa
Täckibräda	4	1	2	—	11	9	7	9	7	5	55
Takbräda	1				1	1	2				5
Skärebräda			1	4	2				34	8	49
Drivbräda			6	3		1					10
Klappbräda	1	3	1			3		4		2	14
Diverse			4	3	1	4		5	4	3	24
Klappeträ		2	1	3		2		3	3	4	18
Diverse			3		1	1	1	1	1		8

förhållanden göra det för oss troligt, att ordet skovel kunnat ha ett visst samband med vass, som ju tidigare använts i stor utsträckning till tak, och ordet vraka (raka) å andra sidan haft att göra med halm, som avlöst vassen som takmaterial. Vi anse oss därför ha anledning antaga att skoveln varit ett äldre taktäckningsredskap än vrakan och sålunda täckskovel den äldsta benämningen på täckevrakan.

På Öland ha vi förutom täckeskovel benämningen täckeskyffel, täckeskoffel, täckeskopa. Dessa namn fortsätta i Kalmar och Kronobergs län i norr till Stranda härad, i väster till Kinnevalds härad och åt söder, där omväxlande med täckespade, genom Blekinge in i östligaste delen av Bräkne härad. Vi vilja redan här fästa uppmärksamheten på den på Estlands öar förekommande benämningen täckeskolan, tydligen en travestering av täckeskoveln. Benämningarna täckevraka och täckeraka förekomma inom det sydsvenska fastlandet, med övertikt för vraka i hela Skåne och i huvudsak Halland, för raka i delarna öster om detta område till Kinnevalds och Konga härad. Skärebräda förekommer på ett område i framför allt

Malmöhus län. Denna benämning har enligt vad som ovan anförts tydligen uppkommit under senare tid. Benämningen täckefjöl som förekommer i nordliga Halland, västliga delen av Västergötland samt i Dalsland är givetvis även mycket ålderdomlig. Med tanke på att det svenska ordet fjöl och det danska fjæl äro identiska och betyda bräda ha vi undersökt huruvida det i Danmark förekommer någon benämning på täckevrakan som är besläktad med fjæl, men så synes, enligt välvilligt meddelande från Udvalget for Folkemaal i Köpenhamn, icke vara fallet.

Vad beträffar sammansättningar med bräda och trä, vilka äro de vanligast förekommande, så framgår den geografiska utbredningen av dem av tabellen ovan. Det visar sig att "täckibräda" är den vanligast förekommande kombinationen och likaså den med den jämnaste spridningen. Benämningen är ju synnerligen neutral. Den säger endast att det är en bräda, som använts vid täckningen, men icke på vad sätt, vilket de flesta andra sammansättningarna på bräda göra, t. ex. klappebräda, drivbräda, stukbräda m. fl. Man är snarast böjd för att tro, att den använts helt enkelt av bekvämlighetsskäl —

11. Tak av vass ("bla-rö"). Bläsinge, Högbo sn, Åkerbo hd, Öland. Obs.! skiktningen på taket, lagt 1948.

Foto förf.

man kommer just inte ihåg det rätta namnet och drar så till med den benämning man närmast får tag i, täckebräda. Vad nu sagts om täckebräda är tydligen även tillämpligt på takbräda. Att strykbräda är beteckning för en skärebräda med strykbeläggning är ej ägnat att förvåna. Övriga sammansättningar på bräda äro självklara.

I andra rummet kommer "skärebräda" med maximum i Malmöhus län. Endast ströfall förekomma annorstädes. Genom att undersöka hur lång tid tillbaka täckekniven tillhört taktäckarens redskapsarsenal ha vi tydligen ett sätt att utröna, huru länge nerskärningen av taket praktiserats, då kniven ju är en naturlig förutsättning för denna procedur. Leche, Liné och Tilas nämna ingenting om täckeknivens användning, ej heller Wijnblad och icke heller den Segerstedtska handledningen av år 1800. Först längre fram under det nittonde århundradet se vi täckekniven i allmän användning. Och det är tydligen tröskverkets införande som är orsaken härtill.

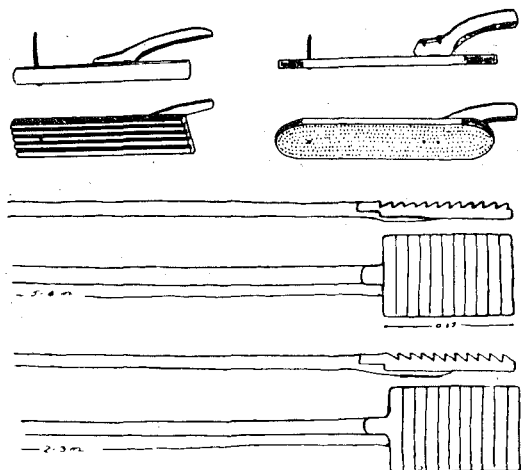
Sammansättningen "drivbräda" har sitt maximum i Kronobergs län. I vad

mån detta faktum står i samband med den avsevärda storleken på täckevrakan även i detta län och den därmed sammanhängande stora kapaciteten hos redskapet torde kunna diskuteras. Av sammansättningarna med trä är klappträ den vida vanligaste men avser mycket ofta ej täckevrakan utan klappträet för taksågget, fig. 10:6, 8. Angående drivträ, jämför vad som sagts om drivbräda.

Ett antal andra benämningar av mest lokal betydelse förekommer. Några exempel: rörbreda, rörklabb (Lyhundra hd, Stockholms län, klabb = ett kort stycke trä); valk (Ydre hd, Östergötlands län); karda (Hjälsta, Lagunda hd, Stockholms län, och Häcksvik, Kinds hd); täckeslev (Mjöbäck, Kinds hd, jfr murslev); stake (Villands Vånga, Villands hd). Likbetydande ord med vraka äro: vraga, braga, bråge, dråga, draget, brascha, raga.

Det danska materialet

Den äldsta beskrivningen av täckevrakan i Danmark stammar från amtmand J. Chr. Urne på Bornholm och är från 1755, alltså av ungefär samma ålder som våra äldsta svenska litteraturbelägg.

12 a-b. Täckevrakar från Danmark. Efter Nationalmuseets etnologiske undersøgelser: spørgeliste nr 3. c-d (nedre figurerna). Äldre täckevrakar från Vorumaa, Estland. Efter Manninen.

Bornholmskännaren mag. Aage Rohmann har gjort förf. uppmärksam på detta dokument, som lyder: "Tække-Vraget: det Haand-brett, hvormed hand (c. Tækkeren) jævner Taget, hvilket Brett er omtrent 1 Alen lang og $\frac{1}{4}$ bredt, indad paa Siden, som trykkes mod Taget, ere gemeenlig smaa Huller borede, dog ei igjennem, eller og langs henad Brettet indskaarne Riller eller Gaarer til den Ende, at, naar Brettet trykkes imod Taget, Straa-Enderne stritte desto bedre imod og indstødes; paa bemelte Brett sidder paa dend anden Side et Haandtag, som Tækkeren holder udi."¹⁰

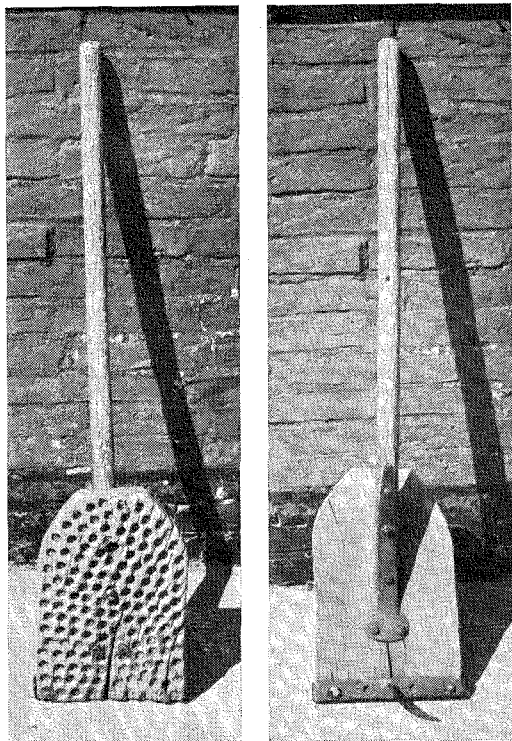
Genom älskvärt tillmötesgående från vederbörande institutionsföreståndare har förf. varit i tillfälle att taga del av hithörande material i 3:e avd. i Nationalmuseet i Köpenhamn. Detta vårt material innehåller ett 70-tal fall, slumpvis utvalda

¹⁰ J. Chr. Urne, Bornholmsk Ordsamling fra 1755. Thott 1507, 4°, Kongl. Bibl., Köpenhamn.

och omfattande hela Danmark. Det har gett följande resultat, jfr kartan fig. 8.

Över huvud taget visar täckevrakan i Danmark en större enhetlighet än i Sverige. Den är på Sjælland och öarna söder därom inklusive Bornholm i allmänhet av den typ som fig. 12 a, b visar. Den är något grövre byggd än vår, har ett kort skaft samt på undersidan antingen hål eller räfflor. På översidan finnes vanligen en pik för upphängning. Räfflorna äro någon gång järnbeslagna, redskapet är då ganska tungt. Väster om Stora Bält förekommer samma typ men omväxlande med en annan, som har kortare och bredare blad och långt skaft, fig. 13. Vad angår täckevrakans benämningar så äro huvudgrupperna desamma som hos oss. Täckevraka (tækkevrag) förekommer på Sjælland och öarna söder därom samt Bornholm. I hela landet väster om Stora Bält är skovel (tækkeskovl) den vanliga benämningen.

Med hänsyn till de resultat som framkommit vid undersökningen av förhållandena i Danmark är det tydligt, att man vid totalbedömningen bör fatta Östersjöbäckenet som en enhet. Skåne, Bornholm och de danska öarna hitom Stora Bält samt Halland, Västergötland och västra delen av Småland utgöra ett kulturområde, kännetecknat av benämningarna täckevrakan och täckerakan. Utanför detta kommer så tækkeskovelns och täckespadens område, innefattande östra delarna av Sverige samt Danmark bortom Stora Bält. Även de estniska öarna (se nedan) och nordligaste Halland torde kunna anses höra hit. I vad mån täckefjölsgbietet bildar en särskild enhet låta vi tillsvidare vara osagt. Däremot torde det vara ostridigt att skärebrädans område, som ju så att säga utvecklats under

13. Täckeskovel från Mjølby, Rømø sn, Højer hd, Jylland. Total längd 1,90 m, bladet 32×19 cm. Nationalmuseet, Köpenhamn.

våra ögon, torde böra betecknas som ett särskilt kulturområde. — Vi ha givetvis gjort efterforskningar även efter norskt och finskt material rörande täckevrakan men än så länge har inget positivt resultat framkommit.

Täckevrakans förekomst utanför Norden

Äldsta av oss kända belägget i tyska litteraturen lämnar Gilly år 1805. Enligt honom är täckevrakan (Deckbrett) en bräda med dimensionerna 1 fot 10 tum längd, 7 tum bredd, 1 tum tjocklek, handtag och sågformigt räfflad undersida. Ena kanten är försedd med järntänder för halmens slättkamning. Med redskapet

slås stråna i snett läge uppåt till jämn takyta.¹¹ Wanderley meddelar: täckevrakan (Deckbrett) är en bräda 23×30—40 cm av hårt trä, på arbetsidan tvärräfflor, fig. 14 d, på andra sidan ett kraftigt handtag och vid ena ändan en krok för upphängning. De särskilda halmlagen och sedan hela taket slätklappas; arbetsresultatet beror på hur detta göres.¹² W. Bomann har 3 typer av takvraka (Klopfbrett): 1) räfflad, 56 cm lång, 30 cm handtag; 2) borrarad, 57 cm lång, långt skaft; 3) borrarad, 23 cm lång, kort skaft, fig. 14 a-c.¹³ Manninen omtalar en täckevraka från Rügen, som har längsräfflor samt kort skaft i trubbig vinkel med bladet eller handtag.¹⁴ Kaminski beskriver: täckevraka (Klopfbrett) borrarad, 40×10 cm, 14×4 stycken hål, långt skaft, järntaggar i ena kanten.¹⁵

Hos esterna har man tidigare haft längskaftade täckevrakor med tvärräfflor en för arbete från marken, en för arbete från taket, fig. 12 c-d. Sedan man infört täckebom och täckestol har man använt dels en oskaftad, med handtag försedd täckevraka och dels en kortskaftad, med tvärräfflor försedd sådan. Längs räfflad vraka i Estland nämnes ej av Manninen. Enligt meddelade uppgifter kallades täckevrakan på Rågö och Nuckö för "täckeskola" och bestod av en med skaft försedd nästan kvadratisk, tvär-

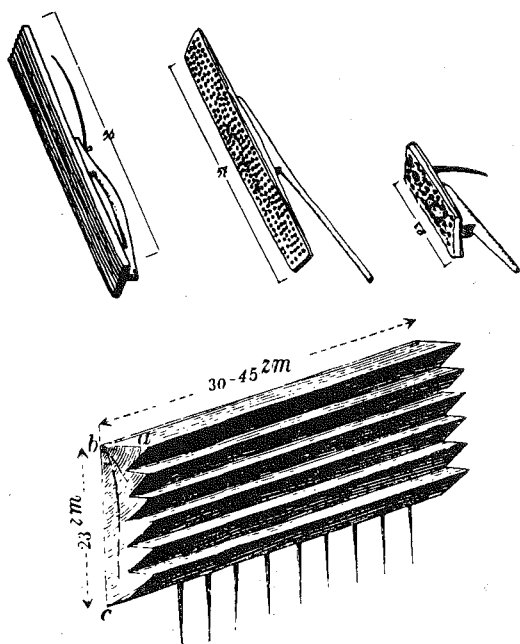
¹¹ D. Gilly, Handbuch der Land-Bau-Kunst II, s. 253 anm. 3 Aufl. Braunschweig 1805.

¹² G. Wanderley, Die ländlichen Wirtschaftsgebäude I, s. 110. Halle a/S 1876.

¹³ W. Bomann, Bäuerliches Hauswesen und Tagewerk im alten Niedersachsen. Weimar 1927.

¹⁴ I. Manninen, Die Sachkultur Estlands II, s. 280—281, 311—313. Tartu 1938.

¹⁵ Kaminski, Das Rohr- und Strohdach. Berlin 1939.

14. Tyska täckevrakor. a-c. Från Niedersachsen. Efter Bomann. d (nedre figuren). Efter Wanderley. På ovansidan handtag och krok för upphängningen, i ena kanten järntänder att räfsa med.

räfflad brädlapp, fig. 10:7. Ett kortskaftat redskap användes när man stod på marken för taksågget och nedre delen av taket, en långskaftad form hade man uppe på taket, varvid man arbetade neråt.

Från slaviskt område omtalar Moszynski en taktäckningsmetod, som tydligen kommer mycket nära och väl snarast är identisk med vårt sätt att lägga bindetak. Den lösa halmen jämnas därvid med ett särskilt redskap med olika namn på olika trakter och som närmast torde motsvara vår vraka. Närmare detaljer saknas.¹⁶

Från engelsk litteratur har hämtats ett par bilder av redskap tydligen motsva-

rande vrakan och som även användes på samma sätt. Massingham och Hennell avbildade två "thatching biddles or leggatts", fig. 15 a och c.¹⁷ Den ena är på arbets-sidan försedd med diagonalt förlöpande fåror och användes vid täckning med Dorset reed, dvs. standard rödvete. Ryggarna mellan fårorna anses ha samma verkan, som de rader av plattade spikar (hästkosöm) som förekomma på motsvarande redskap för täckning med verklig rörvass. Det andra redskapet våga förff. ej yttra sig närmare om vad beträffar användningen, men en jämförelse med hälvrakan i Sverige och annorstädes synes ge tydligt besked i detta avseende. Batsford och Fry avbildade en taktäckare i arbete med ett liknande redskap.¹⁸ Dorothy Hartley lämnar en bild av en "tool for beating up thatch" nästan kvadratisk, tvärräfflad, med kort skaft och en stor krok för redskapets upphängande på taket när det ej användes, fig. 15 b. Det är vanligen av järn.¹⁹ Henry Best's Farming Book, tryckt 1641, omtryckt Durham 1857, innehåller ingen upplysning om vare sig täckevraka eller nerskäring av taket.²⁰

Täckevrakans utveckling. Förbindelseledernas betydelse

Man torde ha skäl till antagandet, att vrakan utvecklats ur en bräda med ruggig eller ojämn yta. För att öka effekten hos

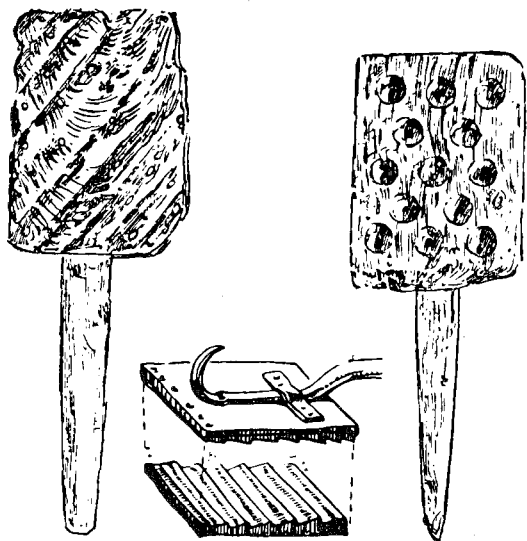
¹⁷ N. J. Massingham och Th. Hennell, Country Relics, Cambridge 1939.

¹⁸ H. Batsford and Cha. Fry, The English cottage. London 1938.

¹⁹ Dorothy Hartley, Made in England, s. 56. London 1938.

²⁰ H. Best, The farming book, 1641. Nytryck Durham 1857.

¹⁶ K. Moszynski, Slavernas Folkkultur, s. 259—261, Stencilerad upplaga. Stockholm 1936.

15. Engelska täckevrakor. a + c. Efter Massingham och Hennel. b Efter Dorothy Hartley.

den använda brädstumpen har man föreställt den med grunda håligheter och småningom kommit fram till nutidens vraka med hål eller räfflor på undersidan. Det torde observeras, att då vi säga nutidens vraka, så sker det under det förbehållet, att nutiden i detta fall sträcker sig århundraden tillbaka i tiden. Var eller när denna vrakas utveckling skett undandraget sig ett bedömande. De äldsta former av vrakan vi känna voro redan fullt utvecklade med hål, räfflor och skaft, jfr fig. 1. Man kan säga att vrakan trätt färdig in i historien.

På norra Öland använder man sig vid anläggning av ett rörtak av en brädlapp, som antingen är skrovlig i sig själv eller också raspats upp med ett tillhygge eller redskap. Det är ett känt och erkänt faktum, att man i de yttre, perifera delarna av ett kulturområde, som kännetecknats eller kännetecknas av förekomsten av ett visst redskap, gärna finner primitiva, resp. förenkla former av redskapet i fråga.

Vrakan är enligt allmän erfarenhet stadd i försvinnande på norra Öland. Det torde icke vara för djärvt att anse, att vi i det anförda exemplet finna en bekräftelse på riktigheten av vårt ovan gjorda antagande beträffande vrakas utveckling. Höjdpunkten i denna utveckling kunna vi sannolikt se i den långskaftade vrakan med extra handtag, strykmedelsbeläggning och räfsanordning samt upphängningskrok och alnmått. I fallet skärebrädan ha vi en ytterligare utveckling av vrakan, ehuru denna så att säga slagit in på en annan bana.

Vad innebär nu den i det föregående skildrade och på kartorna åskådliggjorda geografiska förekomsten av täckevrakans olika former och benämningar? I avsaknad av historiska fakta äro vi vid besvaret av denna fråga i viss utsträckning hänvisade till antaganden. Följande torde dock med någorlunda säkerhet kunna sägas. En äldre takläggningsteknik har använt sig av långskaftade vrakor och har varit vida utbredd. Så har nyare, modernare metoder brutit fram, måhända orsakade därav att man i allt större utsträckning börjat använda sig av halm som täckningsmaterial i stället för tidigare vass. Man har då kunnat klara sig med en enhandsvraka, ty halmen är ett lätthanterligare material än vass. Denna förändring kan ha inträffat först på Sjælland, rikt på åkerbruk och sädesodling. Därifrån har denna teknik trängt uppåt Halland och Västergötland i de sädesrika bygderna där. Tilas uppger att täckebom användes i Värmland på hans tid, vilket meddelande förklarar förekomsten där av den kortskaftade vrakan. I och med att det långa skaftet försvunnit och ersatts av ett kortare eller av ett handtag, så har vrakas likhet med en skovel upphört och

med den namnet skovel, som ersatts med benämningen vraka eller raka, resp. täckefjöl. Denna sista benämning synes i norra Halland ha avlöst benämningen täckeskoveln (Fjäre), i södra Västergötland mähända täckeslev (Mjöbäck), om vilken benämning gäller det förut om täckeskoveln sagda. Vid vårt ovan gjorda antagande att det långskaftade redskapet, skoveln, varit föregångare till det kortskaftade, vrakan, befinna vi oss i gott sällskap. Manninen skildrar nämligen denna utvecklingsgång från Estland.

Naturförhållandena och de därav beroende förbindelselederna ha säkert spelat en betydande roll för spridningen av de olika formerna av takvrakan. I Småland har den långskaftade vrakan hållit sig kvar och i stor utsträckning även benämningen skovel. Längs de åt söder rinnande floderna ha från Blekinge inga

impulser till någon förändring härutinnan kunnat komma. Endast i Västra härad har en sådan förändring ägt rum. I Nissans floddal har inflytandet från Halland gjort sig gällande. Lagans floddal har i detta avseende ej spelat någon större roll efter våra undersökningsresultat att döma, ehuru fyndet av kortskaftad hålad vraka i Knäred vore ägnat att leda tanken i denna riktning. De nordligare halländska flodernas betydelse framgår utan vidare av kartorna. Hallandsåsen synes å andra sidan ha varit av bestämd isolerande betydelse. Vrakbeståndet i Skåne torde ha stått relativt oförändrat till dess den förändring kom, som till resultat gav skärebrädan. Och för Danmarks vidkommande har tydligen det djupa och breda Stora Bält varit av betydelse som gränslinje såväl vad beträffar vrakans form som benämningarna på detta redskap.

Zusammenfassung

Verfasser gibt zuerst die Definition des Gerätes: ein 40—60 Cm langes, 15—20 Cm breites Brett aus festem Holze, an der Arbeitsseite mit Rillen oder kleinen Löchern, an der oberen Seite mit einer Handhabe oder einen Stiel von einer gewissen Länge zum Hantieren des Gerätes versehen. Es wird zum Aufklopfen des Strohes (Rohres) beim Anlegen eines Stroh (Rohr)-daches genutzt. In der schwedischen Literatur wurde es zuerst im Jahre 1746 von J. Leche, kurze Zeit nachher auch von Linné sowie von Tilas beschrieben.

Es liegen zwei Haupttypen des Gerätes vor, die auch an verschiedenen Gebieten gebunden sind, Karte Fig. 7. Im östlichen und südlichen Schweden herrscht der Typus mit langem, schmalem Brett und langem Stiel, im westlichen Teil des Landes die kurze und etwas breitere Form des Gerätes mit kurzem Stiel

oder einer Handhabe an der Oberseite, vor. Das Gerät hat gewöhnlich Längsrillen an der Unterseite. Deckbretter mit Cm-grossen Löchern an der Unterseite findet man 1. an der südlichen Spitze Ölands, 2. in zwei Kirchspielen am gegenüberliegenden Festlande sowie 3. in einem grossen Gebiet im westlichen Teil Schwedens, das genau abgegrenzt wurde. Eine Abart des Deckbretts, genannt „Skärebräda“ (Schneidebrett), ist in dem letzten Jahrhundert entstanden, vor allem das Bezirk Malmöhus in Schonen umfassend aber auch weiter nördlich, wenn auch spärlicher, zu finden. Diese Skärebräda wird dadurch gekennzeichnet dass es nicht zum Aufklopfen sondern nur zum Zusammenpressen des Strohes (Rohres) bei der Beschneidung des Daches benutzt wird, und zwar deswegen, weil das Stroh durch das in diesem Zeitraum ein-

geführten Maschinendreschens in der Art verändert (zerbrochen) wird, dass es nicht weiter aufzuklopfen ist. Das Gerät hat zu folgedessen weitläufige Veränderungen seiner Form erlitten. Der lange Stiel hat weiter keinen Zweck, ist deswegen durch eine bequeme Handhabe an der oberen Seite des Gerätes ersetzt worden. Ein besonderes Interesse erheischen die verschiedenen Benennungen die das Gerät in den einzelnen Teilen des Landes bekommen hat, Karte Fig. 9. Die Untersuchung wurde auch nach Dänemark ausgestreckt, Karte Fig. 8. Aus dem dort vorliegenden diesbezüglichen Material wurden Streufälle regellos ausgewählt. Es zeigte sich dass Dänemark in zwei Hälften zerfällt, die durch den Grossen Belt geschieden werden.

Aus diesen Tatsachen zieht nun Verfasser den Schluss, dass bei der Beurteilung der Verhältnisse das Ostseebecken als ein Ganzes zu betrachten ist. Er macht weiterhin ein Versuch die Befunde zu erklären. Eine Methode, und zwar wahrscheinlich eine ältere, mit langstieligen Deckbrettern, hat vorgelegen. Sie wird durch eine neuere Technik abgelöst, die kurzstielige Deckbretter gebraucht hat, vielleicht deswegen, weil man Stroh statt früher Rohr als Deckmaterial verwendet. Diese Veränderung des Deckmaterials ist eine Folge der Aufblühhung des Ackerbaues in Dänemark, die sich weiter nach Schweden ausgebreitet und auch den Gebrauch des kurzstieligen Deckbrettes mit sich geführt hat, da das Stroh ein

händlicheres Material als Rohr ist. Mit dem langen Stiel ist auch der Name „Skovel“ verschwunden und durch „Vraka“ oder „Raka“ ersetzt worden. Das „Täcke fjöl“-Gebiet ist auch sehr altertümlich; ein entsprechender Name ist in Dänemark nicht zu finden. Das „Skärebråda“-Gebiet ist dagegen jungen Datums.

Bei der Beurteilung der oben geschilderten Veränderungen müssen auch die Naturverhältnisse und die daraus bedingten Verbindungswege mit in Betracht genommen werden. Vor allem sind es die Flusstäler die in dieser Hinsicht von Bedeutung gewesen sind. Für die Verhältnisse im östlichen Småland sind die südwärts fliessenden Flüsse ohne Belang gewesen, da von Blekinge keine diesbezüglichen Neuigkeiten fortzupflanzen sich gefunden haben. Längs den halländischen Flüssen ist dagegen die neue Technik mit dem kurzstieligen Deckbrett aufwärts gegen Småland und Westergotland gedrungen. Die Wälder an der Grenze zwischen Halland und Schonen scheinen dagegen ein bestimmtes Hindernis in isolierendem Sinne gewesen zu sein. Der Deckbrettbestand in Schonen scheint nämlich auf dem alten Standpunkt stehen geblieben zu sein, bis vor etwa 100 Jahren die Skärebråda entstanden ist. Für Dänemark ist der Grosse Belt von isolierender Bedeutung sowohl betreffs Form als Benennung des Deckbrettes gewesen.

Spickeskinkan, göken och apostlagärningarna

Av Brita Egardt

De gamla hushållsreglerna, som voro knutna till vissa händelser i naturåret, synes i allmänhet vara rent praktiskt betingade med avseende på själva tidpunktens lämplighet för begynnandet av ett visst företag. Men ett sammanlänkande av en viss naturhändelse med en viss åtgärd kan dock vara högst irrationellt. Att så är förhållandet med den hushållsregel, som här skall granskas något närmare, är åtminstone ej osannolikt.

Olof Joh. Broman skriver på 1700-talet bl. a. följande om konsumeringen av fläsk i Hälsingland: "Thetta wäl rökta och torckade fläsket, förwares sedermera i bodar, och brukas sedermera efter handena, anten til at kokas eller til at skifwetalas stekas i pannor: eller ätes Spicket; Spicke-Skinka kallat; när thet 5.6.7. månader gammalt är; eller som ordqwädet här i orten lyder; när fläskeskinkan har hört Göken; hwilken låter höra sin röst om wahren i Maji månaden."¹ Här mö-

ter oss det första gökropet på våren som ett naturkalendariskt märke. Detta naturmärke har även fått sin plats i runkalendern. Markus, den 25 april, betecknas sålunda med en fågel.² I den kompilatoriska runstavsförklaringen från år 1748 står följande för den 25 april: "Marci Dag eller Gökdagen. En Fogel som flyger uti ett trä betyder Göken, som då begynner at gala: Hvarföre Böndren säja: Marcus med Göken." Även i Tyskland har gökropet sedan gammalt varit ett vanligt märke i naturåret. "Till vårens början" kunde således enligt gammaltysk rätt uttryckas på följande sätt: "biss zu sant Walpurg tag, daz der gauch gukte."³ Gökdagen som märkesdag har här i landet ofta förknippats med spickeköttet på samma sätt som Broman omtalar från Hälsingland. Här anföres en del senare folktraditionsuppteckningar: "Man skulle ej äta spickefläsk, förrän göken galit" (Småland. LUF 4890:2).

¹ Olof Joh. Bromans Glysisvallur och öfriga skrifter rörande Hälsingland utgifvna af Gestrike-Helsing Nation i Upsala. Ups. 1912—1954. D. 3: 2: 4: 7, s. 215 f.

² Se t. ex. Sigfrid Svensson, Bondens år. Sthlm [1945], s. 62.

³ Jacob Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer. B. 1. Lpz. 1899, s. 52: § 36.

"När göken låtit höra sig på våren kunde man börja äta rått fläsk (spekfläsk) men inte förut" (Småland. LUF 10168:8). "Nu har göken gale, så nu får vi äta spikefläsk" (Närke. LUF 1707:5). "Spekefläsk duger inte förrän göken har galt" (Öland. LUF 1267:8). "Skinkan var spicken när göken gol, om grisen slaktats till jul" (Halland. LUF 10570:7). "Det på hösten slaktade köttet skulle ej ätas speke (rått) förrän göken galet över det. Göken kommer i tinne veka och gal i ninne veka" (Småland. LUF 11387:20). "Du får inte äta rått kött förrän göken har ropat" (Dalarna).⁴ Även utom Sverige förekommer denna hushållsregel. I vilken omfattning har ej undersökts, men den finns i varje fall belagd för Norge⁵ och Tyskland. I Hannover säger man sålunda: "Kukuk sne speck up" eller "wenn de Kukuk ropt, is de Schinken rip",⁶ och från Thüringen meddelas att "wenn der Kuckuck ruft, muss der Speck und Schinken angeschnitten werden".⁷ Även talgöxen och kråkan har på sina ställen i Sverige utgjort naturmärken för förtärandet av spickekött, men i mycket ringa omfattning jämfört med göken.

Spickeskinka som mat har alltså över stora områden på ett alldeles särskilt sätt kommit att förknippas med sommaren. I Fredmans 40:e sång heter det också:

⁴ Linnés Dalaresa. Med utförlig kommentar. Sthlm 1953, s. 190.

⁵ Sigurd Nergaard, Skikk og bruk. Folkeminne fraa Østerdalen. 5. Norsk Folkeminnelag 16. Oslo 1927, s. 37.

⁶ Kurt Heckscher, Die Volkskunde der Provinz Hannover. B. 1. Hamb. 1930, s. 467.

⁷ R. Reichhardt, Volksanschauungen über Tiere und Pflanzen in Nordthüringen. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 10 (1900), s. 210.

Spickeskinka, härlig sommarmat
Låg på silverfat.

Varför har spickeskinka blivit sommarmat och varför har man inte börjat äta spicket förrän göken galit? Någon helt tillfredsställande rationell förklaring synes vara svår att finna. Köttet måste häröra antingen från höst- eller julslakten och att skinkan inte skulle vara duglig att äta spicken, dvs. rå, förrän efter 5—6 månader kan inte vara riktigt. Utformningen av huhsållsregeln om spickekött är tämligen ensartad som den plägar vara i sådana regler, men den har ett nästan genomgående särdrag som skiljer den från andra, och det är förbudsformuleringen. I analogi med liknande regler knutna till naturföreteelser väntar man sig närmast en positiv formulering, t. ex. "När göken gal är spickefläsket färdigt". Sådana formuleringar förekommer nog också någon gång i detta fallet, men förbudsformuleringen är i absolut majoritet. Ett exempel som t. o. m. tyder på ett medvetet kringgående av detta förbud finns även: "Fläsk rökades på samma sätt som kött, men fläsket rökades ej förrän framåt våren, ty man fick ej äta spekefläsk (rökt rått fläsk) förrän göken hade galet om våren. Det sades: 'En får inte äta spekefläsk, förrän göken har galit över fläsket'" (Småland. LUF 2954:24).

Om man nu efter denna summariska relation av hushållsregeln om spickeskinkan och göken förflyttar sig över 1 000 år tillbaka i tiden, så finner man, att det då inom vissa kyrkliga kretsar diskuterades om och när de kristna kunde äta spickeskinka. År 751 skriver den helige Bonifatius till påven Zacharias och förhör sig om lämpligheten att förtära vissa slag av födomedel ur djurriket. Påven

svarar med att förbjuda en hel del olika slags djur och slutar med att även ge råd hur skinka borde förtäras (i tysk översättning): "Du hast ferner angefragt, nach wie viel Zeit der Speck gegessen werden dürfe. Es ist uns darüber von den Vätern keine Vorschrift gegeben worden, auf Dein Ansuchen geben wir Dir aber den Rath, dass der Speck nicht eher verzehrt werden soll, als bis er über dem Rauche getrocknet oder am Feuer gekocht ist, und zieht man vor, ihn ungekocht zu verzehren, so soll er erst nach dem Osterfeste verzehrt werden."⁸ Kring denna brevväxling mellan Bonifatius och Zacharias har många teorier vuxit fram. Vad fläsket beträffar har Reinach, som driver teorin, att påven inte vände sig mot själva födan utan mot den därmed förknippade övertron, hävdad att fläsket skulle kokas eller rökas för att förkväva den mycket gamla tro som fanns i alla omophagiska riter, nämligen den att kommunionen blev mera verkningsfull då det helgade djurets kött var rått och blodigt. Apostelns fråga och påvens svar, säger han, uppenbara det viktiga faktum att tyskarna på 700-talet ännu rituellt äto vild- eller tamsvin. Att påven likväl tillåter de kristna att äta rått fläsk efter påskhögtiden bevisar tydligt att förbudet inte har någon hygienisk karaktär (som även antagits) utan helt enkelt har till mål att undertrycka den hedniska kommunionen till förmån för den kristna.⁹ Andra forskare ha ironiskt omnämnt späcket som ett tecken på Bonifatius behov av en auktoritet i de mest enkla och

vardagliga saker.¹⁰ På 1700-talet talar fransmannen Pelloutier om det löjliga i att påven med samma artighet svarar på Bonifatius frågor antingen dessa röra köket eller tron.¹¹

Bonifatius frågor kunna ytligt sett synas löjliga, men naturligtvis ha de haft förankring i problem av betydelse för den kyrkliga samordningen. Det skulle här föra för långt att gå närmare in på kyrkans födoföreskrifter och därmed sammanhängande problem. Vad förbudet mot rått fläsk före påskhögtiden beträffar kan emellertid knappast något annat ligga till grund för detta än födobestämmelserna i apostlagärningarna. Dessa lyda sålunda: Den helige Ande och vi hava nämligen beslutit att icke pålägga eder någon ytterligare börda utöver följande nödvändiga föreskrifter: att I skolen avhålla eder från avgudaofferskött och från köttet av förkvävda djur och från otukt. Om I noga tagen eder till vara för detta, så skall det gå eder väl (Apg. 15: 28, 29). Detta brev kan anses utgöra grunden till alla senare kristna födobestämmelser. Ursprungligen var det en partikulärrättslig lag, given med hänsyn till de många judekristna i de trakter till vilka brevet var adresserat. De av Paulus uppräknade förbudet i avseende på föda stödjade sig ju helt på bestämmelser i Mose lag. Efter apostlabrevens spridning kom dessa bestämmelser att få en mera allmän giltighet speciellt i den östromanska kyrkan. Olika uppfattning om dekretets giltighet och omfattning gjorde sig sedan efter hand gällande, och mot bakgrunden av de olika uppfattningar som förefanns om

⁸ Sämtliche Schriften des heiligen Bonifacius des Apostels der Deutschen. Uebers, und erl. von Philipp Hedwig Külb. B. 1. Regensb. 1859, s. 253.

⁹ Salomon Reinach, Cultes, mythes et religions. T. 3. Paris 1908, s. 135.

¹⁰ August Sach, Deutsches Leben in der Vergangenheit. B. 1. Halle a. S. 1890, s. 157 f.

¹¹ Reinach, a. a., s. 135.

vad som var tillåtet och vad som var förbjudet te sig Bonifatius frågor mera förståeliga.¹² Påven har i sitt svar i vad som rör fläsket säkerligen utgått ifrån bestämmelser angående förtärandet av blod. Han tillät ätandet av rått fläsk, men först sedan det förflutit en tillräckligt lång tid för att blodet skulle ha hunnit torka in. Genom den i brevet angivna tidpunkten "efter påsk" har emellertid påvens brev ofta misstolkats. Külb kommenterar i sin utgåva av Bonifatius skrifter detta omstridda ställe på följande sätt: "Man hat diese Stelle häufig missverstanden und behauptet, Zacharias habe den Deutschen erlaubt, während der Fastenzeit gekochten Speck zu essen, den Genuss des ungekochten aber nur ausser der Fastenzeit gestattet, während doch aus dem richtig gefassten Sinne der Stelle hervorgeht, dass nur der Genuss des frischen ungekochten Specks, einer Lieblingskost der alten Deutschen, untersagt, der Genuss des bis nach der Osterzeit geräucherten rohen Specks gestattet sein soll."¹³ Strax efter denna, säkerligen riktiga tolkning, har Külb även omnämmt den på vissa platser i Tyskland rådande sedvänjan att inte äta spickeskinka förrän göken galit. Han säger: "Es scheint auch dieser Bestimmung durch die Bemühungen des Bonifacius Folge geleistet, denn noch jetzt isst man in Westphalen, Thüringen und Hessen den geräucherten rohen Speck der im Winter geschlachteten

Schweine nicht vor Ostern oder wie man sagt, vor den ersten Rufe des Kuckucks."¹⁴ Den inställning till förtärandet av rått kött som påven Zacharias ger uttryck åt i sitt brev till Bonifatius kan säkerligen betraktas som en vid denna tid allmän kyrklig inställning. Att den kommit till uttryck även i Norden därom vittnar bl. a. ett ställe i Flatöboken, där Olav den helige säges ha förbjudit ätandet av rått kött.¹⁵ Det är måhända även på grund av sådana bestämmelser, som Olaus Magnus i sin skildring av de nordiska folken på tal om deras förkärlek för spickekött inte glömmer att omnämna, att de äta det "blott det hunnit bli gammalt".¹⁶

Förbud att förtära alltför färskt spickekött har i ett fall bevisligen utgått från kyrkan, det har t. o. m. angivits hur gammalt det skulle vara för att få ätas — man borde låta det torka till efter påsk. Påskdagen har kunnat infalla tidigast den 22 mars och senast den 25 april. Första märkesdagen efter den sena påsken var gökdagen. När göken hade galit, visste man alltså säkert, att det var tillåtet att äta spickefläsk dvs. okokt kött. Om man antar, att denna hushållsregel på så sätt är baserad på ett kyrkligt modererat förbud att förtära rått kött, framstår även ett av Linné citerat talesätt betydligt begripligare än förut. På tal om göken skriver nämligen Linné: "Fransosen säger giöken är en underlig fogel, som kokar skinka åth swänken."¹⁷

¹² Angående de kristna födobestämmelsernas historia se Karl Böckenhoff, Speisesatzungen mosaischer Art in mittelalterlichen Kirchenrechtsquellen des Morgen und Abendlandes. Münster i W. 1907. —, Das apostolische Speisegesetz in den ersten fünf Jahrhunderten. Ein Beitrag zum Verständnis der quasi-levitischen Satzungen in älteren kirchlichen Rechtsquellen. Paderhorn 1903.

¹³ Külb, Bonifacius, s. 253 f.: not 5.

¹⁴ Külb, Bonifacius, s. 254: not 5.

¹⁵ Flateyjarbok B. 2. Christ. 1862, s. 162.

¹⁶ Olaus Magnus Historia om de nordiska folken. Bok 17. Kap. 2. Jfr Bok 19:10 där han återigen betonar tidpunkten för förtärandet av rått kött, "efter sommarsolståndet".

¹⁷ Linnés Dalaresa, Sthlm 1953, s. 30.

På Folkklivsarkivet i Lund finns en rätt utförlig redogörelse för den folkliga inställningen till denna hushållsregels giltighet. Denna uppteckning synes på ett markant sätt bestyrka sambandet mellan den kyrkliga förordningen om förtärandet av rätt kött och den sentida folktraditionen om spickeskinkan och göken. År 1918 skrev fabriksarbetare K. Nordström, Lessebo, följande: "En gammal tradition som fortlevat intill våra dagar i min hembygd Varend och vilken jag aldrig förspott utom denna trakt är förknippad med gökens ankomst. Ingen annan fågel hälsade vi med så stort jubel, och hvarför? Jo, inte förrän göken hade galit kunde någon menniska förmås att

äta spickefläsk, man rent av vämjdes vid blotta tanken på denna maträtt innan göken hade galit över den. Rätt och väl lagrat fläsk s. k. spicke, ansågs neml. som en lækkerhet i sommarkosten och ätes så ännu i dag på sina håll, dock aldrig på vintern. Men, var det någon vilket kunde inträffa, som ej kunde hålla sig istyr till göken galit och det kom i röjen att han smakat fläsket innan han därtill var berättigad så blef han mycket illa ansedd. Med denne person ville man inte ha någon som helst beröring, man afskydde honom ty han var ju ej ett jota bättre ansedd än rackaren, 'han som flädde hästar.'" (LUF 4870: 2—3).

Zusammenfassung

Eine Bauernregel deren ganzes Verbreitungsgebiet hier nicht untersucht worden ist, aber die in Schweden, Deutschland und Norwegen belegt ist, schreibt vor, dass man ungekochten, gesalzenen und geräucherten Speck erst essen darf, wenn der Kuckuck gerufen hat. Die Ankunft des Kuckucks ist von alters her ein Naturzeichen und der 25. April wurde an den Runenkalendern mit einem Vogel bezeichnet und der Kuckucktag genannt. Dies war der erste Merktag nach einem Osterfest, das spät fiel. Die Regel, dass man rohen Schinken erst nach diesem Tag essen durfte, scheint keinen praktischen Grund zu haben, was ja oft der Fall ist mit solchen Bauernregeln. Auch darin, dass diese Vorschrift fast durchgehend als ein Verbot formuliert ist, unterscheidet sie von anderen Bauernregeln ähnlicher Art.

Ein wirkliches Verbot rohen Speck vor Ostern zu essen erscheint aber schon im Jahre 751, als der Papst Zacharias in einem Briefe an Bonifatius folgendes schreibt: „Du hast ferner angefragt nach wie viel Zeit der Speck

gegessen werden dürfe. Es ist uns darüber von den Vätern keine Vorschrift gegeben worden, auf Dein Ansuchen geben wir Dir aber den Rath, dass der Speck nicht eher verzehrt werden soll, als bis er über dem Rauche getrocknet oder am Feuer gekocht ist, und zieht man vor, ihn ungekocht zu verzehren, so soll er erst nach dem Osterfeste verzehrt werden." Dieses Verbot ist in verschiedener Art ausgelegt worden aber dürfte wohl mit übrigen kirchlichen Vorschriften zusammenhängen, die in letzter Hand auf das Verbot der Apostelgeschichte gegen das verzehren von Blut zurückgeth (Apg. 15: 28, 29). Die Bauernregel, dass man ungekochten, gesalzenen und geräucherten Speck erst essen darf, wenn der Kuckuck gerufen hat, könnte man möglicherweise als letzten Überrest eines kirchlichen gemäßigten Verbotes gegen das Verzehren rohen Fleisches ansehen; dieses Verbot hat dank der kalendarischen Festsetzung in gewissen Gegenden lange nachdem es seine Aktualität verloren hatte weitergelebt.

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

GUSTAV RÄNK: *Lapp Deities of the Madder-akka group*. *Studia septentrionalia*, vol. 6, s. 7—79, Oslo 1955.

Det finns inom forskningen en tendens att knyta samman lapska kulturelement med nordiska, nordiska med germanska och germanska med antika. Denna inställning skulle kunna sägas ytterst bottna i vår historieundervisning, som traditionellt favoriserat vissa epoker och folk på andras bekostnad. Den djupare kännedomen om t. ex. antiken och den klassiska litteraturen, den bristande kännedomen om andra, mera primitiva folk och kulturer har indirekt lett till en alltför ensidig inställning, då det gällt att klarlägga sammanhanget mellan olika kulturelement och kulturkontakter. Den mer ingående kännedomen om kulturella och historiska förhållanden i Europa och antiken har oftast fått vågskålen att väga över till förmån för sammanhanget med sydliga kulturer. Däremot har överensstämmelser emellan nordiska kulturelement och östliga och mera primitiva kulturer mindre beaktats tidigare — på goda grunder; dels därför att endast ett litet fåtal specialister kunnat öppna förslåten genom materialsamlingar och översättningar, dels därför att detta område legat utanför den traditionella historieforskningens intressesfär. När det varit fråga om rent materiella kulturelement — ofta betingade av den arktiska kulturens näringsgeografiska bakgrund — har samhörigheten framstått tydligare. Men när det gällt andliga kulturelement, har sammanhanget oftast påpekats, som Ränk säger, på intuitiva grunder.

Beträffande fornnordiska myter och sägner har parallellerna dragits framför allt med germansk och antik tradition. Åtskilliga fornnordiska myter uppvisar dock långt större släktskap med nordasiatiska än med motsvarande klassiska. Ett exempel: I en sägentyp om åldringsdödandet, som lapparna delar med svenskarna, finns en markant skillnad i detalj-

motiven — lapparnas sägentyp visar släktskap med den ryska formen, ej med den svenska eller germanska.

Det är därför med stor tillfredsställelse man hälsar denna nya undersökning av en estniskfödd forskare, som genom flera tidigare arbeten dokumenterat sig såsom en framstående specialist på finsk-ugriskt och nordasiatiskt material. Ränk framhåller, att de epokgörande forskarna Olrik och Krohn samtidigt som de införde en mer modern forskningsteknik, också med hjälp av nytt material sökte påvisa influens från skandinavisk tradition på lapsk. Senare har samma forskningstradition följts med resultat, att de lapska födelsegudinnorna förklarats såsom inlån av skandinavisk tradition av nornorna. En annan forskargrupp betraktar dessa födelsegudinnor såsom tillhörande finsk-ugriskt eller uraliskt ursprung — hittills dock enligt författaren endast på intuitiva grunder, ej på bärkraftiga och bevisande undersökningar. Ränk finner emellertid denna teori riktig som utgångspunkt, riktig med hänsyn till sammanhanget mellan lapsk religion och religionen hos inte bara samojeder och Ob-ugrier utan även hos altaiska (turkiska) folk. Redan av metodiska skäl anser Ränk det förkastligt att begränsa undersökningen av ett kulturelement till språkligt besläktade folkgrupper, eftersom kultur och religion inte känner språkliga gränser. Ränk har här sett som sin uppgift att systematiskt sammanställa finsk-ugriskt och nordasiatiskt material för att visa att överensstämmelsen mellan detta material och det lapska om födelsegudinnorna är långt intimare, än den som påvisats mellan dessa lapska gudinnor och den skandinaviska föreställningen om de tre nornorna. Resultatet av undersökningarna kan sammanfattas med Ränks egna ord:

"When we compare the Lapp deities of birth in their lower functions with the appropriate spirits in Siberia, the similarities are so

obvious as to render any closer observations unnecessary. *We might only point out that these spirits are everywhere connected with the health of women, children and young domestic animals, and particularly with obstetrics and menstruation.* There exists a special connection between these spirits and eye and ear diseases, and we have observed it among the Finnish Lapps, the Abakan-Tartars and the Altaic peoples. — We also know that these spirits were frequently called 'mothers', 'grandmothers', 'ancestresses', 'old women' etc., *that they often are connected with earth and the door-opening of the dwelling-place, and that they are hostile to the man and his special deities.*"

En invändning som man kanske skulle vilja göra i fråga om påpekandet av likheten i namngivningen "mor, farmor, gumma" mellan de lapska och nordasiatiska "gudinnorna" är, att dessa sociala tilltalsord eller benämningar använts inte bara om människor och dessa födelsegudinnor, utan även i stor utsträckning om allehanda kvinnliga, mytiska naturväsen i Eurasien (jfr Holmer-Wassén; *The complete Mu-Igala in Picture Writing. Etnologiska Studier* 21, Göteborg 1953, s. 118 ff., där för övrigt intressanta indianska paralleller ges till hithörande nordasiatiska föreställningar).

Anna Birgitta Rooth

Hammars glasbruk 1854—1954. Utarbetat av BERTIL WALDÉN. Örebro 1954. 212 s., 75 ill., därav 4 i färg. Utan angivet pris.

Det finns i Sverige tre stora buteljglasbruk, Hammar, Surte och Årnäs, som hör till samma koncern, men som dock är självständiga företag. Årnäs anlades 1803, Surte 1862 och Hammar, beläget några mil söder om Askersund, 1854, och dess hundraårsjubileum celebrerades bl. a. genom en minnesskrift författad av Bertil Waldén.

Hammar anlades under en högkonjunktur och i en bygd med god tillgång på de material, som erfordras för att driva ett glasbruk. Trots detta var företaget i portgången trögt, driften kom ej i gång förrän 1857, och då var det ej lika lätt som tidigare att få avsättning för produkterna. Grundaren fick efter 10 års arbete och

ekonomiska upppoffringar lämna ifrån sig sitt bruk. Även hans efterföljare kämpade med stora svårigheter, som dock övervanns, och fr. o. m. 1881 kan Hammar uppvisa en sällsynt jämn och säker tillverkningskurva.

Ännu under 1900-talets första decennier var tillverkningen manuell, och varje glasblåsare kunde prestera ca 400 buteljer per arbetsdag. Det är ju ett ganska ansevärt antal, men det hjälpte ej, maskinen var för mäktig och konkurrerade ut handkraften. Piporna, forsljärnen och de övriga verktygen ställdes undan, och de självmmedvetna glasblåsarna degraderades till maskinskötare, då efter en del misslyckade försök, en buteljblåsningssmaskin, "alla verkliga glasblåsares fasa", installerades 1921. "En sådan trivsel, som när vi arbetade glaset för hand har vi inte känt senare", säger en av de gamla arbetarna, och många av dem hade svårt att finna sig till rätta i den nya tiden. Den tiden har Waldén belyst med talande exempel, men dessa omvälvnings- och omställningsår pockar på ytterligare behandling. Här kan våra svenska maskinglasbruk ännu ge värdefullt stoff för både ekonomiska, sociala och psykologiska forskningar.

Minnesskriften inleds med en kortfattad men klar och lättfattlig skildring av buteljens historia och av arbetsmetoderna förr i tiden. De gamla arbetarna har fått komma till tals och Waldén har också räddat en av de sällsynta glasarbetarvisorna, "En blåsare är döder", åt eftervärlden. Arbetarnas hågkomster kompletteras av arkivuppgifter, främst då rapporterna till Kommerskollegium, som ger en klar bild av brukets utrustning, storlek, produktion och arbetarstam. Waldéns uppgift om arbetsstyrkans sammansättning år 1870, 9 män och 25 kvinnor, grundar sig dock på ett missförstånd. Läser man handlingarna rätt, så fanns det året 9 manliga och 5 kvinnliga vuxna arbetare. För de övriga 19, som alla var under 15 år, anges ej något kön, men man kan utgå från att flertalet var pojkar, det framgår bl. a. av uppgifterna före och efter det angivna årtalet.

Waldén beklagar, att arkivalierna från brukets äldre tid är rätt fåtaliga. Men i gengäld är det bevarade bildmaterialet från de sista 50 åren sällsynt rikhaltigt och förnämligt. Särskilt goda är de fotografier, som disponent

Olof Falk lät ta omkring 1910, och det berättas, att Falk t. o. m. lät riva bort en del av taket, då fotografen klagade över att det var för mörkt i hyttan.

Minnesskriften Hammars glasbruk 1854—1954 är på alla sätt föredömlig. Till stor del beror detta på att bruket förstått vikten av ett bra tryck och ett rikhaltigt bildmaterial, men främst på Waldén, som serverar Hammars hundraåriga historia på ett både trivsamt och gediget sätt.

J. E. Anderbjörk

Ett genmäle

En bokanmälan kan skrivas på många olika sätt. Fråga är, om alla sätt äro lika bra. Att som Sven Ljung anmäla en bok utan att omnämna författarens viktigaste forskningsresultat är bestämt icke att rekommendera. I en recension av bl. a. min bok Olof den helige och Eskoleia i Rig hft 3 för 1956 nämnes sålunda ingenting om att de värmländska och dalsländska pilgrimsfärderna för första gången kartlagts, icke heller finns där ett ord om tolkningen av vissa ortnamnstyper, såsom Munk- och Kors-namnen, vilka av sakkunskapen godtagits, icke heller en rad om upptäckten av Värmlands hittills enda kända Heliga Lekamens kapell i Järnskog, annat att förtiga.

Vad Ljung yttrar om mitt försök att ur Sigvat skalds Austrfararvisur hämta närmare besked om hans färdeväg genom Värmland, nämligen att något sådant "torde vara ogörligt", måste bero på Ljungs bristande kännedom om innehållet i en av bokens noter, där jag omtalar, att berörda kapitel i föredragsform framlagts inför prof. Ivar Lundahls ortnamnsseminarium i Uppsala, dit flera sakkunniga samlats. Om vad jag där yttrade icke

hade godtagits av samtliga närvarande, skulle jag icke ha låtit trycka kapitlet i fråga.

Ljungs yttrande om min framställning om klostertraditioner i Värmland och Dalsland (varför har Ljung glömt nämna, att pilgrimsvägar och klostertraditioner m. m. i Dalsland också behandlas i boken?) inger förvåning: "Då veterligt intet kloster funnits i landskapet, söker han (Ernvik) omtolka sina uppgifter på ett ganska ensidigt vis. Förmodligen skulle härvidlag en jämförelse med motsvarande traditioner i andra landskap ge helt andra resultat." Räcker det inte med att jämförelser anställas med liknande traditioner i Dalsland och det närliggande Norge? Menar Ljung, att förf. borde ha jämfört klostertraditionerna i Värmland med dylika i Västergötland eller andra svenska landskap, där kloster bevisligen ha funnits? Det märkvärdiga med de värmländska och dalsländska klostertraditionerna är ju annars, att de uppträda i landskap där kloster aldrig ha existerat. Så är också förhållandet med de delar av Norge, som jag omnämner och där liknande klosterminnen ha fortlevat sedan medeltiden, utan att verkliga kloster där ha funnits. Några tiotal dylika klostertraditioner, de flesta lokaliserade till de delar av Östlandet, där pilgrimsvägar till Trondheim gå fram, ha visat sig åsyfta härbärgen. Ljungs hela negativa framställning i ämnet är vilseledande och gör icke förf:s resultat rättvisa.

En bok om ett landskaps medeltidshistoria, där förf. sökt rensa upp i äldre skribenters vanföreställningar och framlägga resultat grundade på egna geografiska och topografiska undersökningar samt på förnyat studium av fornvästnordisk litteratur och av landskapets ortnamnsbestånd i trakter, där medeltida färdevägar funnits, borde icke ha avfärdats så snöpligt som Sven Ljung gjort.

Arvid Ernvik

RÄTTELSE

Bild nr 11 i Arvid Berghmans uppsats "Sveriges tre kronor och Stockholms stadsvapen" (RIG 1956, s. 45) återger icke Stockholms stads sigill av år 1376 utan av år 1426 i ett avtryck från år 1509. Skillnaden mellan de båda sigillen är emellertid obetydlig.

KORTA BOKNOTISER

Boken om Maglarp. En sockenkrönika. Red. av HARALD LINDAHL. Malmö 1954. 336 s. Pris. inb. kr 30:—.

Kommunindelingsreformen 1952 har medfört en anhopning av sockenbeskrivningar. Före uppgåendet i storkommunen ha många socknar velat hugfästa sin tidigare ofta nära tusenåriga tillvaro genom utgivandet av en historisk minnesbok. Pengarna ha i regel varit väl använda, kunskapen och undervisningen om hembygden har fått en solid grund, framtida forskning en genom samtidigheten utomordentlig källa för jämförande studier om också ej av samma enhetlighet som vissa äldre topografiska serier. Den lokala finansieringen av lokala monografier är både välberättigad och nödvändig och storkommunernas skyldighet gentemot sina äldre enheter kvarstår härutinnan; de alltför otillräckliga allmänna fonderna måste i första hand användas för forskningsuppgifter med vidare syftning. När boken om Maglarp här anmäles är urvalet visserligen något slumpmässigt men ändock välberättigat genom arbetets förebildliga läsbarhet och vederhäftighet. Verkets redaktör, intendent för museet i Trelleborg (Maglarp är beläget intill stadsgränsen), är också huvudförfattare och ger med stöd av arkiv- och traditionsuppgifter en mångsidig bild av socknens liv i äldre tid. Bevarade monument i form av byggnader, heminredning och redskap ha dock ej kommit med; kommunens frikostighet borde här ha sträckt sig också till en sockeninventering. Bland bidragen av andra forskare kan särskilt nämnas den skildring lektor Lars Trulsson ger av näringslivet i sin födelsesocken från medeltid till enskifte, där arkivhänvisningarna kunna vara till ledning också för lokalforskning på annat håll. Amanuens Louise Halbert skriver om bygdens förhistoria och arkivarie Ingemar Ingers om folkmål och ortnamn.

S. S.

IWAN SCHYMAN: *Värmlandsnäs från forntid till nutid I Södra Delen.* Säffle 1954. (Säffle-Tidningen.) 326 s., ill. Pris 17 kr.

Detta lokalthistoriska verk refererar i större utsträckning än vanligt till andra forskares rön rö-

rande det behandlade området. Detta stoff kompletteras med lokala arkivuppgifter m. m. Förutom forntid, medeltid, kyrkor, skolväsen, vägar och kommunikationer, Vänernsjöfart, gårds- och släkt-historia, återfinnes uppgifter om diverse industrier i äldre tid. Låxeruds silvergruvor, Annebergs glasbruk m. m. Boken avslutas med en samling karakteristiker av författare, konstnärer m. fl., härstammande från Värmlandsnäs. Beträffande omvandlingen till industrialiserat modernt samhälle återfinnes en myckenhet noter av intresse.

M. R—g

HEINRICH NEUHAUS: *Panorama över Stockholm på 1870-talet.* Utgiven av Magnus Lundquist och Gösta Selling. Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag. Stockholm 1954, 106 s., ill.

Neuhaus' märkliga panoramakarta över 1870-talets Stockholm gick som bekant förlorad vid Centraltryckeriets brand så när som på två exemplar. Denna karta har nu åter utgivits, kompletterad med ett dubblettryck, där gatunamn, viktiga byggnader m. m. angivits.

I en omfångsrik inledning har Selling dels presenterat den tidigare helt anonyme Neuhaus och vidare kommenterat hela den bebyggelse och miljö, som detta kartverk representerar. I sin koncentrerade form utgör detta vår modernaste översikt över det i huvudstadens bebyggelse viktiga 70-talet. Kommentaren är dessutom illustrerad med ytterst belysande fotografier från tiden. Denna utgåva är i konsekvens och koncentration föredömlig.

M. R—g

OTTO BENGTTSSON: *Kristianopel.* En vandring genom seklerna. Karlskrona 1953. 220 s., ill.

Detta lokalthistoriska arbete har ägnat den största uppmärksamheten åt ortens äldre historia, dess föregångare Avaskär, den stadsprivilegierade epoken 1603—73 med borgarnas liv, garnisonens förhållanden och de oavbrutna dansk-svenska striderna, i vilka Kristianopel en gång spelat en betydelsefull roll. Från senare tid har särskilt kyrka,

skolväsen etc. uppmärksammats. Av särskilt värde är publiceringen av prosten C. D. Ahlströms skildring 1822 av folkliv och seder. Även grannsamhället Brömsebro har getts särskilt utrymme.

M. R.—g

ANDERS ANDERSON: *Skuttunge socken*. Uppsala 1954. 248 s., ill. Pris 20 kr.

Kyrkoherde Anders Anderson har i sin sockenbeskrivning i hög grad utnyttjat sockenstämmo-protokoll, domböcker, kyrkböcker och liknande lokala källor. Den ålderdomliga prästgården, som bevarats med bidrag av Kungafonden, presenteras liksom dess invånare. Särskilt tacksam är man över de försök till befolkningsstatistik som utförts, något som tyvärr brukar lysa med sin frånvaro i de flesta lokalhistoriker. Det är påfallande, hur stillastående utvecklingen länge synes ha varit i denna upplandssocken. 1749 utgjorde invånarantalet 947 personer och 1858 958 personer. Det är lockande att kombinera denna ganska konstanta befolkning med det förhållandet att medeltidskyrkorna just i Uppland bevarats och icke ersatts med rymligare 1800-talskyrkor som så ofta varit fallet i bygder med annan befolkningsutveckling.

I stället för en sammanställning av sent upptecknade folktraditioner ingå ett avsnitt anteckningar om seder och bruk, nedtecknade av en skuttungebonde redan 1898.

M. R.—g

REINHOLD STRÖMBERG: *Greek proverbs*. A collection of proverbs and proverbial phrases which are not listed by the ancient and byzantine parœmiographers (Göteborgs K. Vetenskaps- och Vitterhets-samhälles Handlingar 6:e följd. Ser. A 4:8). Göteborg 1954.

Arbetet är avsett att vara ett supplementum proverborum Graecorum. Dess otvivelaktigt stora filologiska betydelse skall ej vidröras här. Däremot vill jag peka på det gagn som denna samling har för folkdiktsforskningen. I den behandlas ej mindre än ca 350 ordspråk och talesätt, hämtade från långt över hundralet författare från Greklandens äldsta skönlitteratur in i och inklusive byzantinsk tid, från Homeros till Tzetzes. Förhållandevis litet är dock excerperat ur kyrkofäderna. Till varje ordspråk hör en kort kommentar rörande härkomst och paralleller. Boken vittnar om en nästan otrolig beläsenhet i den grekiska litteraturen. Förf:s kännedom om europeiska och utomeuropeiska länders ordspråkslitteratur är också mycket omfattande, och hans litteraturförteckning isynnerhet över ordspråkssamlingarna är värdefull. Sådana började

sammanställas redan i antik tid. Strömbergs utgåva är försedd med utförliga register, ett för varje land — bland dem naturligtvis även Sverige — ur vilkas ordspråksskatter, översättningar eller paralleller förtecknats av förf.

J. G.

ANNE-MARGRETHE MURRAY: *Anna-Nora Mannerfelt och Ersta*. Diakonistyrelsens Bokförlag. 1951. 178 s., ill., kr 9:50.

Under tre generationer var Trestena säteri i Västergötland fideikommiss på kvinnosidan efter testamente av generalen G. W. Fock 1794. Den tredje och sista fideikommissarien, fröken Anna-Nora Mannerfelt, fick kort före sin död 1917 sälja Trestena. Gården hade då länge varit mötesplatsen för en talrik skara släktingar. Bokens första del handlar också om den gamla gården med dess familjer, där mor, dotter och dotterdotter samlade syskon och syskonbarn och andra omkring sig. Familjen Mannerfelt hade tagit starka intryck av den pietistiska väckelse, som vid 1800-talets mitt drog fram genom Västergötland. En följd härav blev att den trettioåriga Anna-Nora Mannerfelt som ett slags förberedelse för framtida verksamhet på herrgården sökte sig till Ersta diakonissanstalt. Här vistades hon ett år 1873—74, och från denna tid finns en samling brev till modern bevarad, som bildar bokens senare del. I breven skildras verksamheten på Ersta, glimtar ur kamratskapet med systrarna och intryck av livet i huvudstaden. Ersta var ingen dålig skola för den som 1884 blev innehavare av Trestena fideikommiss. Brodern Axel Mannerfelt var en god förvaltare, och brorsdotterns skildring får en annan ton, när hon kan taga av egna minnen och ej endast behöver lita till andras utsagor. Gärna hade man bland bilderna även sett några interiörer från det gamla hem, där de två gamla syskonen länge bodde tillsammans. Ett personregister ökar behållningen av den värdefulla boken, som förträffligt kompletterar de tidigare av författarinnans far och bror utgivna skildringarna av släkten och gården.

R. O.

Domböcker för Savolaks 1559 och 1561—1565, utg. av Riksarkivet, red. av Kauko Pirinen (Finlands äldsta domböcker 1). Helsinki 1954.

Som källmaterial till gångna tiders folkliv kunna tingsprotokoll ej skattas högt nog. I både Finland och Danmark pågå också för närvarande värdefulla utgivningsarbeten på bredare bas än som sker i vårt land, där utgivandet av äldre domböcker varit ett privat initiativ. Jag erinrar om

häradshövding Nils Edlings ståtliga serie av uppländska domböcker, utg. av K. humanistiska vetenskapssamfundet i Uppsala, och Magnus Collmars utgåva av "Sörmländska häradsböcker från 1500-talet", utg. i Sörmländska Handlingar. I Danmark står "Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie" för utgivandet av "Ældre danske tingbøger". Publiceringen av Finlands äldsta domböcker sker genom riksarkivet i Helsingfors. De i titeln ovan nämnda Savolaksiska domböckerna utgöra första volymen. Pirinen påpekar i en värdefull inledning, att det är ur rättshistorisk synpunkt särskilt märkligt att så gamla domböcker förekomma i Savolaks, där medeltidens rättsväsen är höljt i ett ogenomträngligt dunkel. Registret är enligt min mening förbildligt i sin utförlighet och visar stor etnografisk kringssynthet. Det avslutas med "Termer på finska jämte förklaringar".

J. G.

JONES ERIK ANDERSSON: *Det var en gång*. Hågkomster från ett sjuttioårigt liv. Stockholm 1953. 264 s., ill. Lindblads förlag. Pris kr 11: 50.

Med Jones Erik Andersson i Ovanmyra lämnade den siste folkdräktskläde ledamoten Sveriges riksdag. Liksom sin fader riksdagsmannen Ollas Anders Ericson bar Jones Erik daldräkten mer som en slags demonstration än som verklig sed från hemtrakten. Hans ofta romantiska bekännelse till dalabygden och lantlivet bör betraktas mot bakgrunden av många års läroverksutbildning i Stockholm — utan sedvanlig examen. Till skolkamrat hade han bl. a. dalaforskaren Lars Levander. Minnena belyser eljest ekonomi, arbete, föräldrdominans vid giftermål samt ideella folkrörelser i Dalarna vid seklets början. Genom att bonderiksdagsmännen mera sällan ägnat sig åt memoarskriveri, får boken extra intresse.

M. R—g

OLGA ŠROŇKOVÁ: *Gothic woman's fashion*. Artia, Prag 1954.

Den dräktbok, som bär ovanstående titel, behandlar dräkten inom ett till tid och rum mycket begränsat område, nämligen Böhmen under 1300—1400-talen. Förf:s undersökningar äro inträngande och detaljrika och hon underbygger sina analyser med en rik dokumentering av 153 bilder av hela dräkter eller detaljer.

Böhmen upplevde en uppgångsperiod under härskarna av det luxemburgska huset, Johan eller Jan I, Karl IV och Ventzel (Ventelas) IV, de

båda sista även tyska kejsare, och landet bildade ekonomiskt och kulturellt en genomgångsport från öst till väst, från norr till söder. I viss mån kom centrum för den kulturella utvecklingen i Europas mitt att ligga här och det första tyska universitetet grundades i Prag på 1300-talet.

Dräktutvecklingen gick under dessa tidsskeden ganska snabbt och den kvinnliga klädnaden — tyvärr den enda som behandlas — kom att från en löst hängande skjortlik basklänning av äldre medeltidssnitt över gotiska former förvandlas fram till renässansens. Förf. påpekar hur den yrkesarbetande skraddaren eller sömmerskan fick allt större betydelse framför hemsömnaden, där ingen passform efterfrågades för de nästan otillskurna äldre typerna.

Vida mer givande än att registrera det internationella modets gradvisa accepterande är att följa förf:s framställning av vardagsdräkten inom olika kvinnliga yrken i staden och på landet. Det överraskar naturligtvis inte, att det lantliga modet är mera ålderdomligt, men däremot är det intressant att se hur snabbt stadsmodet avspeglar sig i det sätt varpå bondkvinnorna skära till sina klänningar och draper sina vita huvudkläden i allt mer inveklade former. Å andra sidan inverkar den arbetsdräkt, som användes icke bara i sådd och vid skörd på landet utan även bland olika kvinnliga yrkesutövare i staden, t. ex. torgförsäljerskorna, alldeles tydligt på modedräkten, så att båda typerna närma sig varandra. Hon anser att det förklåde som alltid förekommer hos den kroppsarbetande kvinnan både i staden och på landet tränger in i modedräkten. Om detta är riktigt är svårt att säga, men ovedersägligen bär man i Central- och Nordeuropa förklåde till renässansdräkten. En hel serie bilder är lika överraskande som intressant (och för anmeldaren tidigare fullkomligt obekant), nämligen de "bathkeepers" — badgummor säga vi, även om de som här äro unga — i lätta lintygskostymer, som avbildas i kejsar Ventzels bibel. Deras kläder variera till längd och drapering och äro ibland helt axelbandslösa som våra moderna festklänningar. Förf. visar att de ha sin fulla motsvarighet i tidens modekostym.

Man får vara mycket tacksam för de synnerligen fullständiga bildunderskrifterna, liksom över att man i texten ständigt möter citerade författares namn inom parentes. En ganska omfattande litteraturförteckning finnes i slutet. Den uppstår dels rätt kända arbeten, dels också verk, som väl mestadels på grund av språket måste förbli olästa hos oss, även om de skulle falla i vår hand. Förf. själv skriver på engelska eller har översatt sitt arbete till detta språk och ger dessutom en resumé på franska, där även bildtexterna äro utförligt förtecknade.

I. H.

HERBERT CHRISTENSON: *Fräkne — Bygd och folk i gången tid*. Uddevalla 1952 (Författarens förlag, Ljungskile). 476 s., ill. Pris 20 kr.

Under det gamla häradsnamnet Fräkne skildras Forshälla pastorat och trakten kring Ljungskile, Lyckorna och Backamo i Bohuslän. Områdets befolkningsförändringar under tiden är åskådligt återgivna. På bebyggelsens område är det främst 1800-talsskiktet som fått representera äldre förhållanden. En analys av dopnamnen och de dominerande reglerna för dessa är av intresse med hänsyn till sin västsvenska prägel. Sockenstämmo-protokoll, domböcker, bouppteckningar och andra handlingar har kommit till flitig användning. Ett ytterst omfattande avsnitt utgör sammandrag av de olika gårdarnas ägarlängder sedan 1600-talet. Sockenbeskrivningarnas sedvanliga inriktning på vägar och skjutsväsen, hantverkare, soldater och båtsmän etc. är baserat på ett rikt arkivmaterial. Det folkloristiska stoffet har hämtats ur Västsvenska folkminnesarkivet. Eftersom nyare bohusslänska arbeten av detta slag icke är så vanliga, finnes anledning att notera denna skrift.

M. R.—g

MÄNNE BORGWALL: *Kalmar i minnets skimmer*. Kalmar 1954. 232 s., ill. Pris kr 17: 50.

Även i sin andra kalmarbok bygger redaktör Manne Borgwall främst på egna hågkomster alltifrån 1880-talet, kompletterade med enstaka tillbakablickar till mitten av 1800-talet. Minnesanteckningar av detta slag har givetvis aldrig avsett ens populärvetenskaplig syftning, men övermåttet av personkaraktistiker, beskrivningar av gator och kvarter, gör ett verk av detta slag till en användbar källa vid behov. Här finnas skildringar om skolliv, 1850-talets festparker, seglation, restaurangförhållanden, arbetarrörelsens genombrott, julseder, herrgårdsliv m. m. I stor utsträckning utgör texten hjälp till uttolkning av äldre fotografier från staden.

M. R.—g

HARALD LANGBERG: *Danmarks byggningskultur. En historisk översigt. 1—2*. Köpenhamn, Gyldendal, 1955. 318 o. 310 s. med omkr. 800 bilder. Pris 95 da. kr.

Inspektören vid det danska nationalmuseet Harald Langberg, tillika sekreterare i den nämnd som har att övervaka de "fredede" byggningarna i Danmark, har i sin nu utgivna bok lämnat en översiktlig framställning av dansk arkitekturhistoria från förhistorisk tid fram emot våra dagar. Den

är gjord med all den sakkunskap han, inte minst genom självsyn, besitter på detta område. Boken är skriven i en klar och sober stil, som gör läsningen till ett nöje, och illustreras med talrika och instruktiva bilder. På vissa punkter innebära dessa samtidigt framläggandet av nytt material; en utförlig bildförteckning gör reda för varifrån illustrationerna äro hämtade. Litteraturhänvisningarna äro i övrigt sammanförda till en särdeles innehållsrik kommentar i den andra delen.

I Sverige äga vi åtskilliga framställningar om byggnadskonstens utveckling under begränsade tidsavsnitt. När man vill överblicka dem i sin helhet får man gå till respektive avsnitt i de allmänna konsthistoriska framställningarna. Det förefaller uppenbart att svensk bokmarknad borde ha utrymme även för ett arbete av det slag Langberg åstadkommit för Danmarks del.

G. B.

GEORG J. V. ERICSSON: *Tänkeböckernas Vadstenabor*. Föreningen Gamla Vadstena. Småskriftserie nr 1. Vadstena 1954. 12 s., ill. med facsimil ur tänkeböckerna.

Skriften utgör närmast en populärt syftande presentation av tänkeböckernas domslut och kodifieringar av skilda beslut. Dessutom föres ett resonemang om de icke påträffade tänkeböckernas ev. öden.

M. R.—g

LUDVIG BENGTTSSON: *En Dalabonde och hans krönikebok*. Falun 1953. 208 s., ill. Pris 10 kr.

Bonedagböcker med kortfattade anteckningar om väderlek, lantbrukssysslor och andra annotationer ur gårdens liv finnas åtskilliga kända, några även publicerade. Denna dagbok, som förts av Rällsjö Anders Jansson (född 1863) i Bjursås socken, Dalarna, är i sin lapidariska stil typisk för genren men utmärker sig genom att belysa en så sen period som 1917—48. Anteckningarna om märkesdagar för väderlek, arbetsbyten etc. utgör på slående sätt bevis för retarderad livsföring ännu i modern tid i Dalarna. "Bertilsmässa var kooperativa här med varor" etc.

Vid sidan av den fortlöpande dagboken har Rällsjö Anders även fört vissa jordbruksjournaler, där utsäde, skörd m. m. på olika åkrar minutiöst återges under serier av år. Journalerna kommenteras utförligt i ord och bild av kyrkoherde Ludvig Bengtsson, som tidigt kom att intressera sig för Bjursåsbonden och hans dagböcker.

M. R.—g

SVENSK KULTURHISTORIA

i böcker utgivna av Nordiska museet

<i>En bok om Svindersvik</i> av ANDREAS LINDBLOM m. fl. 9:—	<i>Modedräkter 1600—1900</i> av GUNNEL HAZELIUS-BERG 7:—
<i>Svenska herrgårdshem under 1700-talet</i> av GÖSTA SELLING 35:—	<i>Orgelverken i Västerås stift</i> av JOSEF SJÖGREN 35:—
<i>Mälsåker — ett Tessinslott vid Mälaren</i> av ERIK ANDRÉN 9: 50	<i>Vävskedsmakeri och hornslöjd</i> av FOLKE SVEDENFORS 7:—
<i>En bok om Tyresö</i> av A. LINDBLOM, S. WALLIN, S. KARLING, B. BOËTHIUS m. fl. 20:—	<i>Smycken i svensk ägo</i> 24:—
<i>Julita klostrets godspolitik</i> av PER STENSLAND 5:—	<i>Skolseder från Skara</i> av ALLAN NILSSON 5:—
<i>Broderier</i> av ANNA-MAJA NYLÉN 5:—	<i>Årets äring</i> av ALBERT ESKERÖD 15:—
<i>Norrländskt sågverksliv</i> av REINHOLD OLSSON 10:—	<i>Svenska skråsigill</i> av K. G. CEDERGREN och G. VON SCHOULTZ 10:—
<i>Patabolm</i> av MANNE HOFRÉN 12:—	<i>Urmakare i Sverige</i> av ELIS SIDENBLADH 30:—
<i>Skottsbergiska gården i Karlshamn</i> av BENGT BENGTTSSON 9: 50	<i>Stjärnsundssuren</i> av STEN LUNDWALL .. 12:—
<i>Helgerum i Tjust</i> av MANNE HOFRÉN 14:—	<i>Rokokomöbler</i> av MARSHALL LAGERQUIST 25:—
<i>Flaskor och glas</i> av ELISA STEENBERG 9:—	<i>Herremansmöbler</i> av BRYNOLF HELLNER 3:—
<i>Ur och urverk</i> av STEN LUNDWALL .. 18:—	<i>Allmogemöbler</i> av SIGFRID SVENSSON 3:—
<i>Dalmålningarna och deras förlagor</i> av SVANTE SVÄRDSTRÖM 18:—	<i>Kistor</i> av GÖSTA VON SCHOULTZ 4:—
<i>Järnsmidet i Vasatidens dekorativa konst</i> av BRYNOLF HELLNER 20:—	<i>Svenska vävnadstekniker och mönstertyper</i> av E. VON WALTERSTORFF ... 18:—
<i>Slagan och andra tröskredskap</i> av DAG TROTZIG 12:—	<i>Tygtryck i Sverige före 1700</i> av INGERD HENSCHEN 12:—
<i>Sledges and Wheeled Vehicles</i> av GÖSTA BERG 10:—	<i>Folkdräkter</i> av ANNA-MAJA NYLÉN .. 12:—
<i>Rågöborna</i> av PER SÖDERBÄCK 12:—	<i>Nationella dräkten</i> av EVA BERGMAN 20:—
<i>Gränna</i> av SIGURD WALLIN 10:—	<i>Hallandsgårdar</i> av ALBERT SANDKLEF 28:—
<i>Lapsk kultur vid Stora Luleälvns källsjöar</i> av ERNST MANKER 45:—	<i>Folkligt dräktskick i Vingåker och Österåker</i> av ANNA-MAJA NYLÉN .. 16:—

SÖRMLÄNDSKA HANDLINGAR

- Nr 1. *Karl af Schmidt*: Rönö och Hölebo härader, antikvariskt-topografiska anteckningar 1870—1877. Pris kr. 2:50.
- Nr 2. *C.H. Uggla*: Beskrifning öfwer Stora Malm 1749. Pris kr. 1:25.
- Nr 3. *Peter Åvall*: Betna Sochns Beskrifning 1761. Pris kr. 1:25.
- Nr 4. *Ivar Schnell*: Genom Södermanland i kalesch eller gästgivartrilla, reseskildringar från Södermanland 1586—1831. Pris kr. 2:50. (*Slutsåld*)
- Nr 5. *Rannsakingar om antikviteter i Södermanland* 1667—1686. Pris kr. 2:50.
- Nr 6. *J.D. Falckman*: Duncker och Lilla Malma socknar 1769. Pris kr. 1:25.
- Nr 7. *Sörmlandslitteratur*, bibliografi sammanställd av Matts Essén. Pris kr. 1:25. (*Slutsåld*)
- Nr 8. *Imber Nordin-Grip*: Pintorpafrun. Pris kr. 2:50. (*Slutsåld*)
- Nr 9. *Schering Rosenbane*: Oeconomia. Pris kr. 10:—.
- Nr 10. *Per G. Stensland*: Julita klostets godspolitik. Pris kr. 5:—.
- Nr 11. *Ivar Schnell*: Brand och brandstod i Södermanlands län. Pris kr. 5:—.
- Nr 12. *Sörmlandslåtar*: Arr. av Olof Andersson. Utgivna av Södermanlands Spelmansförbund. Pris kr. 5:—. (*Slutsåld*)
- Nr 13. *Anna-Maja Nylén*: Folkligt dräktskick i Västra Vingåker och Österåker. Pris kr. 16:—.
- Nr 14. *Per-Olof Westlund*: Gripsholm under Vasatiden. Pris kr. 12:—.
- Nr 15. *Örnulf Tigerstedt*: Det ekar under valven. Bilder och gestalter ur Hässelbyholms historia. Pris kr. 15:—.
- Nr 16. *Sörmländska bärads domböcker* från 1500-talet. Pris kr. 10:—, inb. kr. 20:—.
- Nr 17. *Sörmlandsbibliografi* sammanställd av Matts Essén. Pris kr. 10:—, inb. kr. 17:50.
- Nr 18. *Carl Ivar Ståble*: Ortnamn och bebyggelse i V. Vingåker. Pris kr. 10:—, inb. kr. 17:50.

Vid rekvisition av volym 1—3, 5, 6, 9—11 och 13—18, på en gång erhålles serien för kr. 60:— i stället för originalpriset kr. 101:75.

SÖDERMANLANDS HEMBYGDSFÖRBUND